

บทที่ 4

การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลง ของ โครงสร้างตลาดข้าวส่งออกของไทย

ถึงแม้ว่าประเทศอังกฤษจะเป็นคู่ค้าข้าวที่สำคัญของไทยในระยะเวลาที่ไทยเริ่มส่งออกข้าวอย่างเป็นทางการเป็นกิจลักษณะในปี พ.ศ. 2399 ตลอดจนมีชาวอังกฤษและชาวยุโรปอื่น ๆ มาลงทุนทำการค้าข้าวในเมืองไทยบ้างก็ตาม แต่เมื่อการค้าข้าวส่งออกของไทยขยายตัวออกไปมากขึ้น บทบาทของพ่อค้าชาวจีนในไทยก็เพิ่มขึ้นตามลำดับ เนื่องจากพ่อค้าชาวจีนส่วนใหญ่มาตั้งรกรากในประเทศไทยเป็นเวลานานมาแล้วจนมีความสนิทสนมกับชาวนาซึ่งเป็นผู้ผลิตข้าวอย่างใกล้ชิด ดังนั้นผลผลิตข้าวที่ออกจากไร่นามักจะผ่านมือพ่อค้าชาวจีน ถึงแม้ว่าในระยะแรกนั้นกระบวนการแปรรูปข้าวหรือโรงสีที่ใช้เครื่องจักรจะเป็นของชาวยุโรป แต่เมื่อมักจะมีปัญหาในการป้อนวัตถุดิบเข้าสู่โรงสีในที่สุดชาวยุโรปก็ขายโรงสีให้แก่พ่อค้าชาวจีนจนหมดสิ้นในปี พ.ศ. 2462

เมื่อระบบการค้าเพื่อส่งออกเปลี่ยนมาอยู่ในความครอบครองของพ่อค้าชาวจีนจนหมดสิ้น ตลาดส่งออกก็เริ่มเปลี่ยนแปลงจากการส่งออกไปยังประเทศอังกฤษและประเทศอาณานิคมมาเป็นประเทศอาณานิคมของอังกฤษโดยตรงที่อยู่ในเอเชียตลอดจนประเทศในแถบเอเชียอื่น ๆ อาทิเช่น สิงคโปร์ สหพันธ์มลายา (มลายู) ฮองกง จีนและญี่ปุ่น โดยเฉพาะประเทศสิงคโปร์ มลายูและฮองกงนั้นมีปริมาณนำเข้าข้าวจากไทยเพิ่มขึ้นตามลำดับจนมีจำนวนเกินกว่าครึ่งของปริมาณส่งออกของไทยในระหว่างปี พ.ศ. 2477-2481 ซึ่งปริมาณนำเข้าข้าวของทั้งสามประเทศรวมกันโดยเฉลี่ยแล้วมีจำนวนถึง 809,800 เมตริกตัน คิดเป็นร้อยละ 58.33 ของปริมาณส่งออกข้าวทั้งหมดของไทยซึ่งเฉลี่ยแล้วเท่ากับ 1,388,200 เมตริกตัน

สินค้าข้าวที่ส่งออกในช่วงระยะเวลาก่อนสงครามโลกครั้งที่สองนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นข้าวชนิดขัดขาว (milled white rice) ซึ่งเป็นที่นิยมในตลาดเอเชียมาก ถึงแม้ว่าไทยจะส่งออกข้าวกล้อง (cargo rice) ตลอดจนข้าวเปลือก (paddy) อยู่บ้างก็ตาม แต่ก็มีปริมาณเพียงเล็กน้อยเท่านั้น สำหรับข้าวขาที่ส่งออกนั้นยังมีการแยกชนิดออกเป็น

ต้นข้าวและปลายข้าวอีกด้วย ซึ่งในระยะนั้นอัตราส่วนการส่งออกของต้นข้าวและปลายข้าว ยังใกล้เคียงกัน กล่าวคือในช่วงปี 2475-2479 ปริมาณการส่งออกต้นข้าวจะมีอัตราส่วน ประมาณร้อยละ 53 ในขณะที่ปริมาณส่งออกของปลายข้าวจะมีอัตราส่วนประมาณร้อยละ 47

ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสงบลงและไทยได้ส่งข้าวให้แก่ประเทศผู้ขาดแคลนตามพันธะของเจนีวาประเทศผู้แพ้สงครามจนหมดสิ้นในปีพ.ศ. 2493 การส่งออกข้าวของไทยเริ่มขยายตัวออกไปอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในการส่งออกระยะหลังสงครามโลกนี้ ประเทศไทยได้มีการแบ่งชั้นข้าวออกไปหลากหลายชั้น เพื่อสะดวกแก่การกำหนดราคาให้แก่ผู้ซื้อและผู้ขายทั้งนี้โดยยึดเอาสิ่งเจือปนในข้าวเช่น ข้าวหัก ข้าวแดงและข้าวเหลืองตลอดสิ่งเจือปนอื่น ๆ เป็นเกณฑ์ ชั้นข้าวที่กำหนดในระยะนั้นแบ่งเป็นข้าวเจ้าชั้น 1 A ชนิด 0-12% 13-30% และ 31-55% สำหรับปลายข้าวเจ้ามีการแบ่งชั้นเป็น A1, C1, C3 และ C4 ส่วนข้าวกล้อง ปลายข้าวกล้อง ข้าวเหนียวและปลายข้าวเหนียวยังไม่มีกำหนดชั้น

อย่างไรก็ตามชนิดข้าวที่ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นตามลำดับได้แก่ ต้นข้าวขาวดังจะเห็นได้จากปริมาณการส่งออกของต้นข้าวขาวระหว่างปี 2493-2499 มีอัตราส่วนโดยเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 63.28 ของปริมาณข้าวส่งออกทั้งหมดและมีสัดส่วนของการส่งออกสูงกว่าปลายข้าวเจ้าถึงกว่าสามเท่า

ส่วนการแบ่งชั้นข้าวนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้นในปี พ.ศ. 2498 โดยมีการแบ่งชั้นของข้าวย่อยลงไปจากเดิมอีก ซึ่งในการแบ่งชั้นครั้งหลังมีดังนี้คือข้าวเจ้าแบ่งออกเป็นชั้น A1 100%, 5%, 10%, 20%, 25%, 30%, 35% และ 45% ส่วนปลายข้าวเจ้าแบ่งออกเป็นชนิด A1 super, special, ordinary, C1 super, special, ordinary, C3 special, ordinary และ C4 แม้แต่ข้าวกล้องและข้าวเหนียวก็มีการแบ่งชั้นออกเป็น 100%, 5%, 10%, 15% และ 20% นอกจากนั้นในปีนั้นข้าวหนึ่ง (parboiled rice) ก็เริ่มมีปริมาณส่งออกเพิ่มขึ้นหลังจากที่ได้เริ่มส่งออกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497

ถึงแม้ว่าจะมีการแบ่งชั้นข้าวออกเป็นระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะข้าวขาวมีการแบ่งชั้นถึงกว่า 10 ระดับแต่ในตลาดนานาชาติของข้าวนิยมแบ่งข้าวออกเป็นสามมาตรฐาน (มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, 2528) เท่านั้น คือ มาตรฐานสูงได้แก่ข้าวขาว 100% และ 5% มาตรฐานปานกลางได้แก่ข้าวขาว 10%, 15% และ 20% ส่วนมาตรฐานต่ำได้แก่ข้าวขาว 25% ลงไป ดังนั้นในการวิเคราะห์โครงสร้างตลาดของข้าวขาวจึงแยกวิเคราะห์เป็นสามมาตรฐานเช่นกันซึ่งในตลาดข้าวแต่ละมาตรฐานมักจะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันไป เพราะผู้บริโภคแต่ละมาตรฐานย่อมมีการเปลี่ยนแปลงปริมาณการนำเข้า หรืออุปสงค์ของตนที่ไม่เหมือนกัน การวิเคราะห์จะได้ดำเนินการศึกษาตั้งแต่พ.ศ. 2500 ซึ่งเป็นปีที่ตลาดข้าวขาวได้มีการขยายตัวออกไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกเป็นที่กว้างขวางพอสมควรแล้วและในการวิเคราะห์นั้นจะได้แยกวิเคราะห์ข้าวทีละมาตรฐาน ตลอดจนจะได้มีการเปรียบเทียบระหว่างมาตรฐานตามความเหมาะสม

4.1 การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของปริมาณข้าวส่งออกแต่ละมาตรฐานระหว่าง พ.ศ. 2500-2530

ในระยะเวลาช่วง 3 ปีแรกของการศึกษาคือระหว่างพ.ศ. 2500-2503 นั้นปริมาณส่งออกของข้าวมาตรฐานสูงมีปริมาณสูงกว่าข้าวอีกสองมาตรฐานมาก โดยเฉพาะในปีพ.ศ. 2502 ปริมาณส่งออกของข้าวมาตรฐานสูงมากกว่าข้าวอีกสองมาตรฐานรวมกันถึงกว่าสองเท่า ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงระยะเวลาดังกล่าวคู่แข่งของข้าวไทยในตลาดโลกยังมีไม่มากนัก โดยเฉพาะข้าวมาตรฐานสูงนั้นคู่แข่งที่สำคัญของข้าวไทยคือ ข้าวบัสมาติของปากีสถาน และข้าวอีมาด้าของพม่าเท่านั้น ซึ่งข้าวทั้งสองชนิดก็มีปริมาณผลิตและส่งออกน้อยกว่าข้าวไทยมาก นอกจากนี้ข้าวบัสมาติของปากีสถานยังมีราคาสูงกว่าข้าวไทยไม่น้อย

อย่างไรก็ดีตั้งแต่พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ข้าวมาตรฐานต่ำก็เริ่มมีบทบาทมากขึ้น เพราะได้กลายเป็นข้าวขาวที่มีปริมาณส่งออกสูงที่สุดต่อเนื่องกันถึง 8 ปี สาเหตุที่สำคัญก็คือราคาของข้าวมาตรฐานต่ำเริ่มลดต่ำลงตามลำดับเมื่อเทียบกับข้าวมาตรฐานอื่นทำให้ประเทศ

ตารางที่ 4.1 อัตราส่วนร้อยละของปริมาณข้าวส่งออกแต่ละระดับมาตรฐาน
ต่อปริมาณข้าวส่งออกทั้งหมด ระหว่างปี พ.ศ.2500-2530

หน่วย : เมตริกตัน

ปี พ.ศ.	ปริมาณข้าวขาว ส่งออกทั้งหมด	ข้าวคุณภาพสูง	ร้อยละ	ข้าว คุณภาพปานกลาง	ร้อยละ	ข้าวคุณภาพต่ำ	ร้อยละ
2500	852,913	427,928	50.17	131,169	15.38	293,816	34.45
2501	595,834	318,856	53.51	101,413	17.02	175,565	29.47
2502	539,117	381,536	70.77	76,193	14.13	81,388	15.10
2503	433,111	349,128	80.61	83,983	19.39	n.a.	-
2504	1,042,739	353,770	33.93	100,221	9.61	588,748	56.46
2505	742,538	333,564	44.92	70,339	9.47	338,635	45.61
2506	844,239	350,887	41.56	47,096	5.58	446,256	52.86
2507	1,105,536	385,989	34.91	115,748	10.47	603,799	54.62
2508	899,984	368,301	40.92	92,755	10.31	438,928	48.77
2509	658,674	294,077	44.65	24,016	3.65	340,581	51.71
2510	636,368	227,712	35.78	38,740	6.09	369,916	58.13
2511	478,251	192,789	40.31	44,305	9.26	241,157	50.42
2512	348,080	230,373	66.18	25,699	7.38	92,008	26.43
2513	511,277	266,367	52.10	98,694	19.30	146,216	28.60
2514	595,394	293,250	49.25	175,838	29.53	126,306	21.21
2515	1,057,349	336,611	31.84	264,410	25.01	456,328	43.16
2516	396,012	112,465	28.40	157,045	39.66	126,502	31.94
2517	631,148	196,668	31.16	273,768	43.38	160,712	25.46
2518	333,198	177,534	53.28	116,261	34.89	39,403	11.83
2519	1,122,720	321,906	28.67	381,757	34.00	419,057	37.33
2520	1,669,731	434,180	26.00	509,105	30.49	726,446	43.51
2521	744,361	398,450	53.53	194,986	26.20	150,925	20.28
2522	1,678,131	558,362	33.27	579,137	34.51	540,632	32.22
2523	1,827,824	967,781	52.95	391,848	21.44	468,195	25.61
2524	1,747,947	924,464	52.89	646,077	36.96	177,406	10.15
2525	2,133,160	1,388,364	65.08	491,251	23.03	253,545	11.89
2526	2,061,043	1,193,612	57.91	437,299	21.22	430,132	20.87
2527	2,439,454	1,427,744	58.53	354,238	14.52	657,472	26.95
2528	2,148,556	1,368,348	63.69	460,138	21.42	320,070	14.90
2529	2,628,647	1,365,353	51.94	601,327	22.88	661,967	25.18
2530	2,799,993	1,608,355	57.44	527,569	18.84	664,069	23.72

ที่มา : กรมศุลกากร

โดยเฉพาะประเทศอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ สำหรับประเทศอินโดนีเซียนั้นนอกจากจะนำเข้าข้าวมาตรฐานต่ำจากไทยเพิ่มขึ้นแล้วในบางปีเช่นปีพ.ศ. 2504 และ 2507 ซึ่งอินโดนีเซียต้องประสบกับภาวะภัยธรรมชาติทำให้ผลผลิตข้าวภายในประเทศลดต่ำลงอย่างมาก จึงต้องนำเข้าข้าวจากไทยเป็นจำนวนมหาศาลและถ้าหากเทียบกับปริมาณนำเข้าในปี 2500 แล้วอินโดนีเซียนำเข้าข้าวจากไทยเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 113.0 ในปี 2504 และ 152.14 ในปี 2507 ส่วนประเทศฟิลิปปินส์ก็ด้วยสาเหตุที่คล้ายกันเนื่องจากเป็นประเทศหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิกเช่นเดียวกับอินโดนีเซีย

และในขณะที่ข้าวมาตรฐานต่ำมีบทบาทมากขึ้นนั้น ข้าวมาตรฐานสูงก็มีอัตราส่วนส่งออกลดลงเหลือเพียงร้อยละ 40 โดยเฉลี่ย ส่วนข้าวมาตรฐานปานกลางนั้นมีอัตราส่วนส่งออกโดยเฉลี่ยเพียงร้อยละ 8 เท่านั้น การที่ข้าวทั้งสองมาตรฐานมีปริมาณการส่งออกลดลงก็สืบเนื่องมาจากราคาส่งออกนั่นเอง เพราะจากการที่ข้าวมาตรฐานสูงและปานกลางสามารถครองส่วนแบ่งในตลาดโลกได้มากกว่าข้าวชนิดอื่น จึงทำให้ราคาเฉลี่ยของข้าวในตลาดโลกสูงขึ้นตามลำดับและราคาที่สูงขึ้นนี้ทำให้มีประเทศคู่แข่งรายใหม่ ๆ เข้ามาแข่งขันในส่วนที่เป็นข้าวมาตรฐานสูงเพิ่มขึ้น เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐประชาชนจีน

เมื่อในตลาดข้าวมาตรฐานสูงเริ่มมีการแข่งขันมากขึ้น ราคาในตลาดโลกจึงลดลงตามลำดับและทำให้ลูกค้าหันมาซื้อข้าวไทยเพิ่มขึ้น ในปี พ.ศ. 2512 ปริมาณส่งออกของข้าวมาตรฐานสูงเริ่มกระเตื้องขึ้นหลังจากตกลงต่ำสุดในปี 2511 เหลือเพียง 192,789 เมตริกตันเท่านั้น และเริ่มเพิ่มขึ้นตามลำดับจนมีปริมาณถึง 336,611 เมตริกตันในปี 2515 ซึ่งก็นับว่าเป็นโชคดีของภาวะการส่งออกข้าวของไทย เพราะในขณะที่ปริมาณการส่งออกข้าวมาตรฐานสูงเริ่มดีขึ้นนั้น ปริมาณการส่งออกของข้าวมาตรฐานต่ำกลับลดลงเป็นอันมากเนื่องจากการลดการนำเข้าข้าวลงอย่างมากของประเทศอินโดนีเซียและประเทศในทวีปเอเชียอื่น ๆ สาเหตุก็มาจากการกระจายตัวของข้าวพันธุ์ IR8 ไปทั่วทวีปเอเชียและทำให้ผลผลิตของประเทศที่ส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์นี้เพิ่มขึ้น

ในปี พ.ศ. 2515 ประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชียต่างก็ประสบกับปัญหาภาวะแห้งแล้งของธรรมชาติโดยทั่วหน้าและทำให้ผลผลิตข้าวของโลกลดลงอย่างมาก ความต้องการข้าวในตลาดโลกจึงอยู่ในระดับสูงมากจนเป็นเหตุให้ราคาข้าวในปี 2516 พุ่งสูงกว่าปีก่อนอย่างมากมาย สำหรับประเทศไทยเองถึงแม้ว่าจะได้รับผลกระทบจากภาวะแห้งแล้งนี้ไม่มากนักแต่เนื่องจากรัฐบาลเกรงว่าจะมีการส่งออกมากจนเป็นผลกระทบต่อการบริโภคภายในประเทศจึงสั่งระงับการส่งออกโดยสิ้นเชิงตั้งแต่เดือนเมษายน 2516 ไปจนถึงสิ้นปี ทำให้ปริมาณการส่งออกของข้าวขาวทั้งสามมาตรฐานรวมกันมีจำนวนเพียง 396,012 เมตริกตันเท่านั้น

ราคาข้าวที่สูงขึ้นอย่างมากมายในช่วงปี 2516-2517 ก่อให้เกิดแรงจูงใจแก่ทั้งประเทศผู้ส่งออกและประเทศผู้นำเข้าคือ

ก. ประเทศผู้ส่งออกข้าวต่าง เพิ่มผลผลิตของตนเพื่อหวังจะมีรายได้จากการส่งออกเพิ่มขึ้น

ข. ประเทศผู้นำเข้าข้าวที่เป็นประเทศเกษตรกรรมอยู่แล้วก็เร่งเพิ่มผลผลิตขึ้นเช่นกัน เพื่อให้พอเพียงแก่การบริโภคภายในประเทศ และเพื่อให้สามารถส่งออกขายในตลาดโลกเป็นการหารายได้เข้าสู่ประเทศในช่วงที่ราคาข้าวกำลังสูงมากเช่นนี้

ผลจึงทำให้ปริมาณข้าวที่ออกสู่ตลาดโลกในปี 2518 มีจำนวนมากมายมหาศาล ซึ่งนอกจากจำนวนผู้ซื้อจะลดลง เพราะผู้ซื้อบางรายกลายเป็นผู้ขายไปแล้ว ผู้ขายแต่ละรายในตลาดยังต้องลดราคาแข่งกันเพื่อขายสินค้าของตนให้ได้ และทำให้ประเทศไทยซึ่งเป็นผู้ส่งออกรายใหญ่รายหนึ่งในตลาดโลกได้รับความกระทบกระเทือนอย่างหนัก เพราะสามารถส่งออกข้าวขาวได้เพียง 177,534 เมตริกตันซึ่งมากกว่าปี 2516 ที่ส่งออกเพียง 3 เดือนจำนวนเพียง 65,069 เมตริกตันเท่านั้นและนับว่าต่ำที่สุดของภาวะการส่งออกตามปกติของประเทศไทยตั้งแต่พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

การตกต่ำของภาวะการส่งออกข้าวไทยในปี 2518 ทำให้เกิดความตื่นตัวขึ้นในหมู่ผู้ส่งออกของไทยและทำให้ต้องออกเดินทาง ไปติดต่อเจรจาขายข้าวโดยตรงกับผู้ซื้อในตลาด

ต่างประเทศ ซึ่งก็นับว่าเป็นผลดีอย่างยิ่งต่อการขยายตลาดข้าวของไทยในเวลาต่อมาเพราะตั้งแต่ปี 2519 เป็นต้นมาปริมาณส่งออกของข้าวทั้งสามมาตรฐานก็เพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ และที่สูงเป็นพิเศษก็คือปริมาณส่งออกของข้าวมาตรฐานต่ำในปี พ.ศ. 2520 ซึ่งสูงที่สุดในรอบ 31 ปีที่ดำเนินการศึกษา สาเหตุที่ปริมาณส่งออกของข้าวมาตรฐานต่ำในปีนี้สูง เป็นประวัติกิจการเนื่องจากประเทศอินโดนีเซียผลิตข้าวได้ไม่พอแก่การบริโภคประกอบกับสต็อกข้าวที่เก็บสำรองไว้เหลืออยู่ไม่มากนัก อีกทั้งราคาข้าวมีแนวโน้มว่าจะสูงขึ้นอีก อินโดนีเซียจึงเร่งซื้อข้าวเพื่อเก็บสำรองไว้มากเป็นพิเศษถึง 633,534 เมตริกตันซึ่งเท่ากับร้อยละ 87.21 ของปริมาณส่งออกของข้าวมาตรฐานต่ำในปีนี้ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าข้าวมาตรฐานต่ำเกือบทั้งหมดส่งไปขายที่อินโดนีเซีย

ในที่สุดราคาข้าวไทยในปี พ.ศ. 2520 ก็เพิ่มสูงขึ้นไปตามที่คาดคะเนกันไว้ โดยข้าวมาตรฐานสูงขึ้นไปประมาณร้อยละ 33 ข้าวมาตรฐานปานกลางประมาณร้อยละ 33 เช่นกัน ส่วนข้าวมาตรฐานต่ำประมาณร้อยละ 30 ดังนั้นลูกค้าของข้าวมาตรฐานปานกลางและข้าวมาตรฐานต่ำซึ่งส่วนใหญ่ได้สำรองข้าวไว้ล่วงหน้าจึงลดปริมาณนำเข้าลงค่อนข้างมาก สำหรับข้าวมาตรฐานปานกลางลดลงไปร้อยละ 61.7 และข้าวมาตรฐานต่ำลดลงไปร้อยละ 79.2 ในขณะที่ข้าวมาตรฐานสูงซึ่งลูกค้ามีอำนาจซื้อสูงและสามารถเผชิญกับราคาที่สูงขึ้นได้ดีกว่าประเทศที่มีอำนาจซื้อต่ำนั้นมีปริมาณส่งออกลดลงไปเพียงร้อยละ 8.2 เท่านั้น

เมื่อปริมาณการนำเข้าจากลูกค้าลดลงทำให้ราคาข้าวไทยในปีต่อมาลดต่ำลงจนมีระดับเดียวกับราคาในปี 2520 เมื่อราคาของข้าวถูกลงปริมาณการนำเข้าข้าวจากไทยของลูกค้าก็เริ่มเพิ่มสูงขึ้นตามลำดับจนสูงกว่าปริมาณที่เคยส่งออกได้ในปี 2520 และตั้งแต่ปี 2522 เป็นต้นมาปริมาณส่งออกรวมของข้าวขาวไทยทั้งสามมาตรฐานก็ไม่เคยตกลงจนผิดกติอีกเลย

ในการขยายตัวของปริมาณส่งออกของข้าวไทยตั้งแต่ปี 2522 เป็นต้นมานั้นข้าวมาตรฐานสูงมีอัตราส่วนการขยายตัวมากที่สุดจนมีปริมาณส่งออกมากกว่าข้าวอีกสองมาตรฐานรวมกันในปี 2524 และก็คงไว้ซึ่งสัดส่วนนั้นจนถึงปี 2530 ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าระยะ 7 ปีหลัง

นี้ครึ่งหนึ่งของปริมาณส่งออกข้าวขาวของไทยเป็นข้าวมาตรฐานสูง นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาถึงปริมาณส่งออกของข้าวมาตรฐานสูงในระยะยาวแล้ว จะเห็นได้ว่ามีความผันผวนน้อยที่สุดในบรรดาข้าวทั้งสามมาตรฐาน เหตุผลที่สำคัญก็คือลูกค้าของข้าวมาตรฐานนี้เป็นผู้มีอำนาจซื้อสูงและส่วนใหญ่เป็นประเทศที่อุตสาหกรรมซึ่งต้องนำเข้าข้าวเพื่อการบริโภค เพราะไม่มีเนื้อที่พอแก่การเพาะปลูกจึงคงไว้ซึ่งปริมาณการนำเข้าอย่างสม่ำเสมอถึงแม้ราคาจะสูงขึ้นไปยังในบางปีก็ตาม

4.2 การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของมูลค่าการส่งออกข้าวแต่ละมาตรฐานระหว่าง พ.ศ. 2500-2530

ในช่วงต้นของระยะเวลาที่ทำการศึกษาคือ ระหว่างปี พ.ศ. 2500-2503 นั้น ปริมาณการส่งออกของข้าวมาตรฐานสูงสูงกว่าข้าวอีกสองมาตรฐานมาก และทำให้มูลค่าการส่งออกสูงกว่าไม่น้อยเช่นกัน แต่หากจะพิจารณาราคาของข้าวสารเจ้าทั้งสามมาตรฐานในช่วงดังกล่าวแล้วจะเห็นได้ว่าไม่ต่างกันมากนัก โดยข้าวมาตรฐานสูงจะมีราคาอยู่ในระหว่าง เมตริกตันละ 2,800-3,000 บาทในขณะที่ข้าวมาตรฐานปานกลางอยู่ในระหว่าง เมตริกตันละ 2,650-2,950 บาทและข้าวมาตรฐานต่ำอยู่ในระหว่าง 2,450-2,550 บาทซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ลูกค้าเลือกซื้อข้าวมาตรฐานสูงไปบริโภคเนื่องจากราคาที่ใกล้เคียงกันและเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้มูลค่าการส่งออกของข้าวมาตรฐานสูงมีอัตราส่วนต่อมูลค่าการส่งออกข้าวขาวทั้งหมดใกล้เคียงกับปริมาณการส่งออก

แต่หลังจากปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาราคาของข้าวมาตรฐานสูงเริ่มขยับตัวสูงขึ้นและมีช่วงห่างจากราคาข้าวอีกสองมาตรฐานมากขึ้นโดยเฉพาะข้าวมาตรฐานต่ำ จึงทำให้ประเทศผู้ซื้อบางประเทศเช่น อินโดนีเซียหรือศรีลังกาซึ่งเคยนำเข้าข้าวมาตรฐานสูงเป็นบางส่วนต้องหันมานำเข้าข้าวมาตรฐานต่ำเพียงประเภทเดียว และทำให้ปริมาณการนำเข้าของข้าวมาตรฐานต่ำมีอัตราส่วนสูงที่สุดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 และต่อเนื่องกันมาอีก 7 ปี อย่างไม่รู้ก็ดี เนื่องจากราคาที่แตกต่างกันไม่น้อยระหว่างข้าวมาตรฐานสูงกับข้าวมาตรฐานต่ำ

ตารางที่ 4.2

อัตราส่วนร้อยละของมูลค่าข้าวส่งออกแต่ละระดับมาตรฐาน
ต่อมูลค่าข้าวส่งออกทั้งหมด ระหว่างปี พ.ศ. 2500-2530

หน่วย : ล้านบาท

พ.ศ.	มูลค่าส่งออก ข้าวขาวทั้งหมด	ข้าว คุณภาพสูง	ร้อยละ	ข้าวคุณภาพ ปานกลาง	ร้อยละ	ข้าว คุณภาพต่ำ	ร้อยละ
2500	2,294	1,190	51.87	348	15.17	756	32.96
2501	1,718	982	57.16	297	17.29	439	25.55
2502	1,464	1,100	75.14	207	14.14	157	10.72
2503	1,153	949	82.31	204	17.69	n. a.	
2504	2,480	1,025	41.33	254	10.24	1,201	48.43
2505	1,969	1,039	52.77	206	10.46	724	36.77
2506	2,129	1,053	49.46	134	6.29	942	44.25
2507	2,664	1,111	41.70	310	11.64	1,243	46.66
2508	2,250	1,048	46.58	228	10.13	974	43.29
2509	1,852	940	50.76	69	3.73	843	45.52
2510	2,104	909	43.20	134	6.37	1,061	50.43
2511	1,766	828	46.89	164	9.29	774	43.83
2512	1,229	904	73.56	93	7.57	232	18.88
2513	1,394	836	59.97	275	19.73	283	20.30
2514	1,381	812	58.80	352	25.49	217	15.71
2515	2,540	1,001	39.41	593	23.35	946	37.24
2516	1,552	636	40.98	569	36.66	347	22.36
2517	6,469	2,100	32.46	2,754	42.57	1,615	24.97
2518	2,386	1,355	56.79	780	32.69	251	10.52
2519	5,336	1,750	32.80	1,770	33.17	1,816	34.03
2520	7,916	2,463	31.11	2,311	29.19	3,142	39.69
2521	4,733	2,922	61.74	1,084	22.90	727	15.36
2522	10,035	3,906	38.92	3,480	34.68	2,649	26.40
2523	13,684	8,329	60.87	2,700	19.73	2,655	19.40
2524	16,578	9,687	58.43	5,587	33.70	1,304	7.87
2525	14,329	10,043	70.09	2,725	19.02	1,561	10.89
2526	12,596	7,982	63.37	2,433	19.32	2,181	17.32
2527	14,622	9,236	63.17	1,953	13.36	3,433	23.48
2528	12,526	8,505	67.90	2,387	19.06	1,634	13.04
2529	13,476	8,089	60.03	2,815	20.89	2,572	19.09
2530	14,764	9,449	64.00	2,589	17.54	2,726	18.46

ที่มา : กรมศุลกากร

ทำให้มูลค่าการส่งออกของข้าวมาตรฐานต่ำไม่ได้สูงกว่าข้าวมาตรฐานสูงถึง 8 ปีดังเช่นกรณี ปริมาณการส่งออก มูลค่าการส่งออกของข้าวมาตรฐานต่ำจะสูงกว่าข้าวมาตรฐานสูงอยู่เพียง 3 ปีเท่านั้นคือในปีพ.ศ. 2504, 2507 และ 2510 ซึ่งในระยะเวลาดังกล่าวนี้อัตราการส่งออกของข้าวมาตรฐานต่ำจะมีอัตราส่วนสูงกว่าข้าวมาตรฐานสูงไม่ต่ำกว่าร้อยละ 20 ทั้งสิ้น

เมื่อพันธ์ข้าว IR8 กระจายไปทั่วเอเชียและทำให้ปริมาณผลผลิตของประเทศที่เคยเป็นลูกค้าข้าวคุณภาพต่ำจากไทยเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2512 นั้น ปริมาณส่งออกของข้าวมาตรฐานต่ำตกต่ำลงทันที และทำให้มูลค่าการส่งออกของข้าวมาตรฐานนี้ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 18.88 หลังจากที่เคยพุ่งขึ้นไปสูงที่สุดในปีพ.ศ. 2510 ถึงร้อยละ 50.43 ประเทศที่เคยซื้อข้าวมาตรฐานต่ำของไทยเสมอมาเช่น ฟิลิปปินส์ก็งดการนำเข้าข้าวมาตรฐานต่ำจากไทยมาตั้งแต่พ.ศ. 2511 ประเทศอินโดนีเซียก็ลดปริมาณการนำเข้าลงตั้งแต่พ.ศ. 2511 เช่นกันมีเพียงแต่ประเทศอินเดีย ซึ่งส่วนใหญ่จะนำเข้าข้าวหนึ่งจากไทยหันมาซื้อข้าวมาตรฐานต่ำมากเป็นพิเศษในปี 2511 ทำให้มูลค่าการส่งออกในปี 2511 ไม่ตกต่ำลงไ้มากนัก ต่อมาเมื่อทั้งอินโดนีเซียและอินเดียลดปริมาณการนำเข้าในปี 2512 จึงทำให้มูลค่าการนำเข้าข้าวมาตรฐานต่ำตกลงไปผิดปกติดังได้กล่าวมาแล้ว

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2516 เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ข้าวขึ้นเป็นผลให้มูลค่าข้าวของข้าวมาตรฐานปานกลางและมาตรฐานต่ำพุ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว และจากการที่ลูกค้าบางประเทศที่เคยซื้อข้าวมาตรฐานสูงหันมาซื้อข้าวมาตรฐานปานกลางแทนเพื่อลดต้นทุนในการนำเข้าลงทำให้มูลค่าการส่งออกของข้าวมาตรฐานปานกลางสูงที่สุดในบรรดาข้าวทั้งสามมาตรฐานในปี 2517 และหลังจากมูลค่าของข้าวมาตรฐานปานกลางและมาตรฐานต่ำตกลงซึ่งในปี 2518 เนื่องจากภาวะการแข่งขันอย่างสูงในตลาด ก็กลับพุ่งสูงขึ้นอีกครั้งในปี 2519 และมูลค่าส่งออกของข้าวทั้งสองประเภทล้วนแต่สูงกว่าข้าวมาตรฐานสูงทั้งสิ้น

ถึงแม้ว่าในปีต่อมาคือปี 2520 มูลค่าการส่งออกของข้าวมาตรฐานปานกลางและมาตรฐานต่ำจะสูงขึ้นกว่าปี 2519 แต่มูลค่าของข้าวมาตรฐานสูงเริ่มขยายตัวออกไปตามลำดับ

เนื่องจากประเทศในแถบตะวันออกเฉียงใต้เริ่มหันมานำเข้าข้าวจากไทยเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนมูลค่าส่งออกของข้าวมาตรฐานสูงกลับสูงกว่าข้าวอีกสองมาตรฐานและมีมูลค่าส่งออกสูงที่สุดในปีพ.ศ. 2525 ซึ่งสูงกว่าข้าวมาตรฐานปานกลางประมาณ 3.7 เท่าและสูงกว่าข้าวมาตรฐานต่ำถึง 6.5 เท่าและถึงแม้ว่ามูลค่าการส่งออกของข้าวมาตรฐานสูงจะลดลงในปีต่อๆ มา แต่ก็ยังสูงกว่าข้าวอีกสองมาตรฐานมาก ซึ่งอัตราส่วนของมูลค่าการส่งออกข้าวมาตรฐานปานกลางรวมกับข้าวมาตรฐานต่ำแล้วยังต่ำกว่าอัตราส่วนมูลค่าการส่งออกของข้าวมาตรฐานสูงถึงกว่าร้อยละ 20

เมื่อได้พิจารณาถึงมูลค่าการส่งออกของข้าวทั้งสามมาตรฐานในระยะยาวแล้ว จะเห็นได้ว่าข้าวมาตรฐานสูง เป็นข้าวที่มีมูลค่าการส่งออกค่อนข้างสม่ำเสมอที่สุดในบรรดาข้าวทั้งสามมาตรฐานและถ้าหากพิจารณาตั้งแต่พ.ศ. 2523 เป็นต้นมาอัตราส่วนของมูลค่าการส่งออกข้าวมาตรฐานสูงยิ่งสม่ำเสมอขึ้น จนทำให้มั่นใจได้อย่างดีถึงอนาคตการส่งออกของข้าวมาตรฐานนี้

4.3 การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของผู้ซื้อรายสำคัญของ ไทย

เนื่องจากการนำเข้าข้าวเพื่อการบริโภคของประเทศผู้ซื้อแต่ละรายย่อมแตกต่างกันไปตามรสนิยมและอำนาจซื้อ ดังนั้นข้าวแต่ละระดับมาตรฐานจึงมีลูกค้าประจำของตนเอง และลูกค้าดังกล่าวมักไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงประเภทข้าวที่ตนเองเคยบริโภค ความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นกับข้าวแต่ละมาตรฐานอยู่ที่การแข่งขันของผู้ขายในการเสนอราคาและเงื่อนไขในการเสนอขายมากกว่า ดังนั้นการศึกษาจึงจะได้แยกวิเคราะห์ออกไปตามระดับมาตรฐานข้าวแต่ละมาตรฐาน

4.3.1 ข้าวมาตรฐานสูง ตั้งแต่ปีแรกของการศึกษาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2522 ผู้ที่แทบจะผูกขาดอันดับสูงสุดในการนำเข้าข้าวมาตรฐานสูงจากประเทศไทยได้แก่ประเทศสิงคโปร์ ซึ่งปริมาณนำเข้าส่วนใหญ่แล้วมักจะ ไม่ต่ำกว่าหนึ่งแสนเมตริกตัน สำหรับในระหว่าง

ตารางที่ 4.3 ลำดับประเทศผู้ซื้อข้าวจากปริมาณสูงจากไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2530
หน่วย: เมตริกตัน

พ.ศ.	ลำดับที่ 1 ประเทศ	ปริมาณซื้อ	ลำดับที่ 2 ประเทศ	ปริมาณซื้อ	ลำดับที่ 3 ประเทศ	ปริมาณซื้อ	รวม	ยอดซื้อทั้งหมด	เท่ากับร้อยละ
2500	สิงคโปร์	117,784	มลายู	64,087	ฮ่องกง	60,339	242,210	427,928	56.60
2501	สิงคโปร์	109,212	ฮ่องกง	50,057	มลายู	46,444	205,713	318,856	64.52
2502	สิงคโปร์	110,711	มลายู	82,464	ฮ่องกง	65,445	258,620	381,536	67.78
2503	สิงคโปร์	110,129	มลายู	81,194	ฮ่องกง	73,488	264,811	349,128	75.85
2504	สิงคโปร์	119,597	มลายู	81,145	ฮ่องกง	61,504	262,246	353,770	74.13
2505	สิงคโปร์	114,468	ฮ่องกง	81,589	มลายู	59,888	255,945	333,564	76.73
2506	สิงคโปร์	111,695	ฮ่องกง	100,894	มลายู	76,572	289,161	350,887	82.41
2507	สิงคโปร์	122,511	ฮ่องกง	98,323	มาเลเซีย	71,398	292,232	385,989	75.71
2508	มาเลเซีย	106,456	สิงคโปร์	104,913	ฮ่องกง	87,357	298,726	368,301	81.11
2509	สิงคโปร์	95,598	ฮ่องกง	73,297	มาเลเซีย	61,313	230,208	294,077	78.28
2510	ฮ่องกง	90,645	สิงคโปร์	67,420	มาเลเซีย	49,286	207,351	227,712	91.06
2511	สิงคโปร์	74,598	ฮ่องกง	65,784	มาเลเซีย	26,851	167,233	192,789	86.74
2512	สิงคโปร์	87,284	ฮ่องกง	84,945	มาเลเซีย	27,842	200,071	230,373	86.85
2513	ฮ่องกง	110,260	สิงคโปร์	98,583	มาเลเซีย	29,846	238,689	266,367	89.61
2514	สิงคโปร์	101,518	ฮ่องกง	100,492	มาเลเซีย	23,605	225,615	293,250	76.94
2515	สิงคโปร์	166,048	ฮ่องกง	93,204	มาเลเซีย	33,243	292,495	336,611	86.89
2516	สิงคโปร์	38,724	ฮ่องกง	33,234	เนเธอร์แลนด์	12,504	84,462	112,465	75.10
2517	อิรัก	59,404	ฮ่องกง	51,125	สิงคโปร์	32,814	143,343	196,668	72.89
2518	ฮ่องกง	73,490	สิงคโปร์	62,568	พม่า	17,297	153,355	177,534	86.38
2519	สิงคโปร์	144,890	ฮ่องกง	70,682	อิรัก	45,733	261,305	321,906	81.17
2520	สิงคโปร์	112,294	อิหร่าน	84,932	อิรัก	76,270	273,496	434,180	62.99
2521	สิงคโปร์	108,270	อิรัก	75,142	ฮ่องกง	61,415	244,827	398,450	61.44
2522	สิงคโปร์	153,926	ฮ่องกง	67,812	มาเลเซีย	63,723	285,461	558,362	51.12
2523	อิหร่าน	166,900	สิงคโปร์	141,129	ซาอุดีอาระเบีย	135,439	443,468	967,781	45.82
2524	อิหร่าน	349,712	มาเลเซีย	166,881	สิงคโปร์	131,408	648,001	924,464	70.09
2525	อิหร่าน	319,002	มาเลเซีย	311,598	อินโดนีเซีย	151,160	781,760	1,388,364	56.31
2526	อิหร่าน	389,100	มาเลเซีย	202,530	สิงคโปร์	153,200	744,830	1,193,612	62.40
2527	อิหร่าน	415,666	มาเลเซีย	276,211	สิงคโปร์	167,602	859,479	1,427,744	60.20
2528	อิหร่าน	299,813	มาเลเซีย	272,017	สิงคโปร์	141,627	713,457	1,368,348	52.14
2529	อิหร่าน	174,370	สิงคโปร์	172,661	ฮ่องกง	141,992	489,023	1,365,353	35.82
2530	อิหร่าน	348,153	ญี่ปุ่น	195,692	ฮ่องกง	156,855	700,700	1,608,355	43.57

ที่มา : กรมศุลกากร

ปีพ.ศ. 2509-2512 ที่ประเทศสิงคโปร์นำเข้าข้าวจากไทยน้อยลงจนมีปริมาณไม่ถึงหนึ่งแสนตันนั้น เนื่องจากได้หันไปนำเข้าข้าวจากสาธารณรัฐประชาชนจีนเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะราคาข้าวชีวมีของจีนต่ำกว่าข้าวมาตรฐานสูงของไทย นอกจากนั้นภาวะการผลิตของไทยเองก็ให้ผลไม่เต็มที่นักทำให้ผลผลิตที่ส่งออกตลาดโลกค่อนข้างจำกัดถึงแม้จะได้ราคาดีก็ตาม

จากการที่ราคาข้าวที่พุ่งสูงขึ้นในช่วงปี 2509-2510 ทำให้มีการเร่งเพิ่มผลผลิตอย่างขนานใหญ่ในกลุ่มประเทศผู้ผลิตข้าวเพื่อการส่งออกและผลทำให้ผลผลิตข้าวในปีการผลิต 2510/2511 เพิ่มขึ้นกว่าปีก่อนถึงร้อยละ 14 ซึ่งในปีต่อมาผลผลิตข้าวก็ยังเพิ่มขึ้นอีกร้อยละ 2 หรือคิดเป็นผลผลิตข้าวของโลกเท่ากับ 186 ล้านตันข้าวเปลือกซึ่งภาวะดังกล่าวทำให้ปริมาณของอุปทานมีมากกว่าอุปสงค์และก่อให้เกิดการแข่งขันอย่างรุนแรงในหมู่ผู้ผลิต เงื่อนไขอย่างหนึ่งในการแข่งขันก็คือ การลดราคาของสินค้าลง ซึ่งก็ทำให้ราคาข้าวไทยลดลงอย่างรวดเร็วในปี 2513 ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วข้าวมาตรฐานสูงราคาจะลดลงประมาณร้อยละ 22 เมื่อราคาข้าวไทยลดลง สิงคโปร์ก็กลับมานำเข้าข้าวจากไทยในระดับเกินกว่าหนึ่งแสนตันอีกครั้งหนึ่งในปี 2514 และปี 2515 แต่ปริมาณนำเข้าก็กลับลดลงอีกครั้งในช่วงปี 2516-2517 เนื่องจากภาวะวิกฤตการณ์ข้าวในตลาดโลกซึ่งทำให้ราคาข้าวพุ่งสูงขึ้นไปลิบล้างจนสิงคโปร์หันไปนำเข้าข้าวมาตรฐานปานกลางแทนเพื่อลดค่าใช้จ่าย และสถานะการณ์ของราคาข้าวที่พุ่งสูงขึ้นในปี 2516-2517 ทำให้มีการเร่งเพาะปลูกข้าวกันขนานใหญ่จนอุปทานข้าวสันตลาดอีกครั้งหนึ่งในปี 2518 ซึ่งก็ทำให้ราคาข้าวตกลงมากกว่าร้อยละ 32 แต่ก็ยังสูงกว่าราคาข้าวในปี 2515 มาก ดังนั้นปริมาณการนำเข้าของสิงคโปร์จึงยังทรงตัวอยู่เพราะหันไปนำเข้าข้าวจากแหล่งอื่น ๆ เพิ่มขึ้น จนปี 2519 ราคาข้าวไทยยังลดลงไปอีก ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจโดยทั่วไปของโลกดีขึ้นสิงคโปร์จึงกลับมานำเข้าข้าวไทยในระดับเกินกว่าหนึ่งแสนตันอีกครั้งหนึ่ง

สิงคโปร์ยังคงเป็นผู้นำนำเข้าข้าวมาตรฐานสูงจากไทยอันดับที่หนึ่งต่อมาจนถึงปี พ.ศ. 2522 ผู้ซื้ออีกรายหนึ่งคืออิหร่านได้เพิ่มปริมาณนำเข้าข้าวจากไทยจนหน้าสิงคโปร์กลายเป็นผู้นำนำเข้าข้าวจากไทยสูงสุดในปี 2523 อันที่จริงแล้วอิหร่านก็เคยนำเข้าข้าวจากไทยอยู่บ้างและส่วนใหญ่เป็นข้าวมาตรฐานสูง แต่ปริมาณนำเข้ามาบ้างน้อยบ้าง เนื่องจากอิหร่านเป็น

ขาประจำซื้อข้าวจากประเทศสหรัฐอเมริกาอยู่ จนกระทั่งอิหร่านเกิดกรณีพิพาททางการเมืองกับอเมริกาอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. 2522 จึงเลิกซื้อข้าวจากสหรัฐและหันมานำเข้าข้าวจากไทยแทน การได้อิหร่านมาเป็นลูกค้านับว่าเป็นประโยชน์แก่ภาวะการส่งออกข้าวมาตรฐานสูงของไทยอย่างยิ่ง เพราะอิหร่านมีจำนวนประชากรมากกว่าสิงคโปร์จึงมีปริมาณนำเข้าข้าวมากกว่าสิงคโปร์กว่า 2 เท่า และทำให้มูลค่าการส่งออกข้าวมาตรฐานสูงของไทยแทบจะกล่าวได้ว่าอยู่ในภาวะก้าวกระโดดเพราะมูลค่าการส่งออกเพิ่มขึ้นกว่าร้อยละ 212 ของปี 2521

ประเทศฮ่องกงเป็นอีกประเทศหนึ่งที่เป็นลูกค้าสำคัญของข้าวมาตรฐานสูงของไทย นอกจากจะเป็นผู้บริโภครายสำคัญแล้วฮ่องกงยังทำธุรกิจส่งทอดต่อ (re-export) ข้าวไทยอีกด้วย แต่ในระยะหลังนี้พ่อค้าส่งออกไทยมักจะไปตั้งสำนักงานตัวแทนที่ฮ่องกงเองเพื่อติดต่อซื้อขายกับประเทศลูกค้ารายอื่น ๆ เนื่องจากฮ่องกงมีระบบตลาดส่งออกที่พัฒนาไปไกลกว่าประเทศไทย สำหรับปริมาณนำเข้าข้าวมาตรฐานสูงของไทยนั้นฮ่องกงมักจะอยู่ในอันดับที่สองหรือสามสลับกับประเทศมาเลเซีย (มลายู) เพราะปริมาณการนำเข้ามักจะไม่นั่นนอนนักเนื่องจากส่วนหนึ่งของปริมาณนำเข้าจะส่งขายต่อยังประเทศอื่น นอกจากนั้นฮ่องกงยังซื้อข้าวจากสาธารณรัฐประชาชนจีนอีกด้วย เนื่องจากอยู่ใกล้กว่าไทยรวมทั้งราคาข้าวค่อนข้างถูกกว่า อย่างไรก็ตามฮ่องกงอยู่ในอันดับผู้ซื้อข้าวรายสำคัญของไทยมาจนถึงปี 2522 ก็หลุดจากอันดับไป เพราะปริมาณซื้อน้อยกว่าอีกสามประเทศที่อยู่ในตารางอันดับมาก จนเมื่อประเทศมาเลเซียลดปริมาณการนำเข้าจากไทยลงในปี 2529 และฮ่องกงได้นำเข้าข้าวจากไทยเพิ่มขึ้นมากกว่าเดิมกว่าสองเท่าจึงเข้ามาอยู่ในอันดับผู้ซื้อข้าวรายสำคัญของไทยอีกครั้งและต่อเนื่องมาจนถึงปี 2530

สำหรับประเทศมาเลเซียหรือมลายูก่อนรวมกับเกาะบีนังนั้นเป็นลูกค้าที่สำคัญอีกรายหนึ่งที่มีปริมาณนำเข้าข้าวมาตรฐานสูงจากไทยติดอันดับมาโดยตลอดเช่นกัน ถึงแม้ว่ามาเลเซียจะเป็นประเทศที่มีการเพาะปลูกข้าวเพื่อการบริโภคภายในประเทศแต่ก็ไม่พอเพียง อย่างไรก็ตามปริมาณการนำเข้าข้าวจากไทยก็ขึ้นอยู่กับปริมาณผลผลิตข้าวของมาเลเซียเองส่วนหนึ่งด้วย เพราะถ้าหากฤดูการผลิตปีใดที่ผลผลิตดีปริมาณการนำเข้าข้าวจะลดลงและในทาง

ตรงกันข้ามหากผลผลิตบีโตนตกต่ำลงก็จำเป็นต้องนำเข้าข้าวเพิ่มขึ้น ภายหลังจากที่ได้มีการขยายข้าวพันธุ์ IR ซึ่งให้ผลผลิตสูงไปทั่วทวีปเอเชียในปี พ.ศ. 2510 ทำให้หลายประเทศสามารถเพิ่มผลผลิตข้าวได้สูงขึ้นซึ่งก็รวมทั้งประเทศมาเลเซียอีกด้วย การนำเข้าข้าวจากประเทศไทยจึงเริ่มลดลงตามลำดับ จากระดับที่เคยนำเข้ามากกว่าหกหมื่นตันเหลือเพียง 4.9 หมื่นตันในปี 2510 และลดลงอีกในปีต่อมาเหลือเพียง 2.6 หมื่นตันเท่านั้นซึ่งก็ยี่นอยู่ในระดับนี้จนกระทั่งถึงปี 2515 หลังจากนั้นมาเลเซียก็ลดปริมาณการนำเข้าข้าวมาตรฐานสูงจากไทยลงอีกเหลือเพียง 8,222 เมตริกตันในปี 2516 ซึ่งมาเลเซียก็ได้นำเข้าข้าวจากไทยในระดับต่ำกว่าหนึ่งหมื่นตันอยู่หลายปีทำให้ไม่อยู่ในอันดับผู้นำเข้าข้าวที่สำคัญของไทยเลยระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2516-2521

มาเลเซียหันกลับมานำเข้าข้าวไทยเพิ่มขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2522 เป็นจำนวน 6.3 หมื่นตันทำให้กลับมาติดอันดับอีกครั้งหนึ่งและถึงแม้ว่าในปี 2523 จะนำเข้าข้าวจากไทยถึง 9.4 หมื่นตัน แต่เนื่องจากการเข้ามาของอิหร่านทำให้ปริมาณของมาเลเซียไม่อยู่ในอันดับผู้นำเข้าสำคัญของปีนี้อย่างไรก็ดีในช่วงปี 2524 เป็นต้นมาราคาข้าวมาตรฐานสูงของไทยเริ่มลดลงตามลำดับ ประกอบกับมาเลเซียเองก็หันไปพัฒนาพันธุ์ปาล์มน้ำมันมากขึ้นทำให้ผลผลิตข้าวลดลงจึงหันมาซื้อข้าวจากไทยขนานใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ปริมาณการนำเข้าข้าวของมาเลเซียจึงกลับเข้ามาอยู่ในอันดับอย่างต่อเนื่องอีกครั้งหนึ่งจนถึงปี 2529 จึงหลุดจากอันดับอีกครั้งหนึ่ง เพราะลดปริมาณการนำเข้าลงตลอดจนส่งออกเพิ่มการนำเข้าขึ้น มาเลเซียจึงไม่ได้อยู่ในอันดับของผู้ซื้อรายสำคัญอีกเลย

เป็นที่น่าสังเกตว่าในปี พ.ศ. 2517 ที่ประเทศอิรักเริ่มเข้ามาอยู่ในอันดับผู้ซื้ออันดับสูงของไทยเป็นครั้งแรก ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาก็เริ่มมีลูกค้าจากตะวันออกกลางเข้ามาอยู่ในอันดับอย่างสม่ำเสมอ และในปีที่สุดท้ายของการศึกษา (2530) ก็ยังมีประเทศสาธารณรัฐอาหรับอิมิเรตต์หรือ ดูไบ เข้ามาอยู่ในอันดับถึงอันดับที่สองทีเดียว อันที่จริงตลาดตะวันออกกลางเป็นตลาดของข้าวอเมริกันมาก่อน แต่หลังจากได้มีการขยายตลาดทั้งในด้านการเจรจาการค้าโดยตรงกับผู้ซื้อตลอดจนเงื่อนไขทางด้านราคาและการชำระเงินทำให้ข้าวไทย

รุกคืบหน้าเข้าสู่ตลาดตะวันออกกลางที่ละน้อย จนปัจจุบันกล่าวได้ว่าตลาดตะวันออกกลางเป็นตลาดของข้าวไทยเกือบทั้งหมดแล้ว

จากการศึกษาถึงประเทศลูกค้าที่สำคัญสามรายแรกของข้าวไทยในระยะยาวเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญก็คือ การลดบทบาทลงของลูกค้าเก่า ๆ ที่ไทยเคยผูกพันมาตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง การขยายตัวของข้าวไทยไปสู่ตลาดตะวันออกกลางทำให้มีลูกค้าใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ซึ่งในปีนั้นประเทศอิรักกลายเป็นผู้นำเข้าข้าวไทยอันดับสูงสุดและในอีกสามปีต่อมาอิหร่านก็เริ่มนำเข้าข้าวไทยมากขึ้นจนอยู่ลำดับที่สองของผู้นำเข้าข้าวไทยในปี 2520 แต่ก็ลดปริมาณการนำเข้าข้าวลงในปีต่อมา เนื่องจากยังผูกพันกับสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นผู้ขายเจ้าประจำอยู่ อิหร่านหันมานำเข้าข้าวไทยจำนวนมากอีกครั้งในปี 2523 เมื่อกรณีพิพาทกับสหรัฐรุนแรงขึ้นซึ่งปริมาณการนำเข้าข้าวของอิหร่านทำให้กลายเป็นผู้นำเข้าข้าวไทยอันดับหนึ่งทันที และปริมาณการนำเข้าข้าวจำนวนมากของอิหร่านทำให้อิหร่านเป็นประเทศลูกค้าที่สำคัญอันดับหนึ่งของข้าวไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2523 มาจนปัจจุบันอย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าตลาดตะวันออกกลางจะเป็นตลาดที่สำคัญยิ่งของข้าวไทยในระยะหลังนี้ แต่ตลาดดั้งเดิมของไทยก็ยังเป็นตลาดที่จะต้องครอบครองไว้ให้เห็นแน่นอนเพราะเป็นตลาดที่มีอำนาจซื้อสูงพอสมควรและเป็นที่ต้องการของคู่แข่งชั้นของไทยรายอื่น ๆ อีกด้วย

4.3.2 ข้าวมาตรฐานปานกลาง ตลาดของข้าวมาตรฐานนี้ค่อนข้างหลากหลายพอสมควรถึงแม้ว่าส่วนใหญ่จะผูกพันอยู่กับประเทศลูกค้าที่อยู่ในทวีปเอเชีย การที่ลูกค้าของข้าวมาตรฐานปานกลางมีการหมุนเวียนเปลี่ยนไปมา เนื่องจากราคาของข้าวมาตรฐานนี้อยู่ระหว่างข้าวมาตรฐานสูงและต่ำ ดังนั้นในบางปีลูกค้าที่เคยนำเข้าข้าวมาตรฐานสูงอาจจะนำเข้าข้าวมาตรฐานปานกลางเพิ่มขึ้นโดยลดปริมาณของข้าวมาตรฐานสูงลง เมื่อราคาของข้าวมาตรฐานสูงขยับตัวสูงขึ้น และลูกค้าข้าวมาตรฐานต่ำอาจจะหันมาซื้อข้าวมาตรฐานปานกลางเพิ่มขึ้นเมื่อราคาของข้าวมาตรฐานนี้ต่ำลง

ในระยะเวลาช่วง 4 ปีแรกของการศึกษาคือระหว่างปี พ.ศ. 2500-2503 สิงคโปร์เป็นประเทศที่นำเข้าข้าวมาตรฐานปานกลางสูงสุดโดยมีปริมาณนำเข้าในแต่ละปีไม่

ตารางที่ 4.4 ลำดับประเทศผู้ซื้อข้าวจากมาตรฐานปานกลางจากไทยตั้งแต่ พ.ศ.2500-2530
หน่วย: เมตริกตัน

พ.ศ.	ลำดับที่ 1 ประเทศ	ปริมาณซื้อ	ลำดับที่ 2 ประเทศ	ปริมาณซื้อ	ลำดับที่ 3 ประเทศ	ปริมาณซื้อ	รวม	ยอดซื้อทั้งหมด	เท่ากับร้อยละ
2500	สิงคโปร์	59,842	ญี่ปุ่น	25,027	บอร์เนียวเหนือ	10,387	95,256	131,169	72.62
2501	สิงคโปร์	27,743	มลายู	24,381	ญี่ปุ่น	15,862	67,986	101,413	67.04
2502	สิงคโปร์	26,735	ญี่ปุ่น	15,100	ฮ่องกง	11,552	53,387	76,193	70.07
2503	สิงคโปร์	28,545	ไต้หวัน	18,050	ฮ่องกง	11,163	57,758	83,983	68.77
2504	ไต้หวัน	66,927	ฮ่องกง	13,122	สิงคโปร์	6,480	86,529	100,221	86.34
2505	ฮ่องกง	17,434	เม็กซิโก	10,480	สิงคโปร์	9,670	37,584	70,339	53.43
2506	ฮ่องกง	13,830	สิงคโปร์	10,086	เกาหลีใต้	10,027	33,943	47,096	72.07
2507	ฮ่องกง	20,441	ไต้หวัน	20,425	ญี่ปุ่น	16,881	57,747	115,748	49.89
2508	ญี่ปุ่น	51,885	ฮ่องกง	13,311	อินโดนีเซีย	6,000	71,196	92,755	76.76
2509	สิงคโปร์	11,056	ฮ่องกง	5,695	จีน	1,391	18,142	24,016	75.54
2510	ฮ่องกง	17,691	สิงคโปร์	14,943	อินโดนีเซีย	2,646	35,280	38,740	91.07
2511	มาเลเซีย	28,836	ฮ่องกง	6,052	สิงคโปร์	4,257	39,145	44,305	88.35
2512	ฮ่องกง	22,656	สิงคโปร์	2,080	จอร์แดน	400	25,136	25,699	97.81
2513	เวียดนามใต้	59,054	ฮ่องกง	37,918	มาเลเซีย	600	97,572	98,694	98.86
2514	ฮ่องกง	46,944	ฟิลิปปินส์	25,503	สิงคโปร์	22,683	95,130	175,838	54.10
2515	ฮ่องกง	87,258	สิงคโปร์	44,197	มาเลเซีย	13,666	145,121	264,410	54.88
2516	อินโดนีเซีย	106,305	ฮ่องกง	20,047	สิงคโปร์	10,771	137,123	157,045	87.31
2517	มาเลเซีย	59,556	ไต้หวัน	50,239	สิงคโปร์	45,506	155,301	273,768	56.73
2518	จีน	30,305	สิงคโปร์	22,881	ฮ่องกง	17,940	71,126	116,261	61.18
2519	อินโดนีเซีย	203,256	มาเลเซีย	71,316	จีน	69,810	344,382	381,757	90.21
2520	อินโดนีเซีย	160,458	มาเลเซีย	103,181	สิงคโปร์	29,997	293,636	509,105	57.68
2521	มาเลเซีย	79,559	อินโดนีเซีย	47,146	สิงคโปร์	15,900	142,605	194,986	73.14
2522	บราซิล	274,615	อินโดนีเซีย	201,120	กัมพูชา	18,760	494,495	579,137	85.38
2523	อินโดนีเซีย	215,225	บราซิล	41,784	จีน	21,995	279,004	391,848	71.20
2524	จีน	277,086	อินโดนีเซีย	140,879	บราซิล	61,678	479,643	646,077	74.24
2525	มาเลเซีย	58,900	กัมพูชา	43,441	เคนยา	21,734	124,075	491,251	25.26
2526	อินโดนีเซีย	100,100	มาเลเซีย	96,860	บราซิล	85,778	282,738	437,299	64.66
2527	มาเลเซีย	64,500	กัมพูชา	55,252	เอลซัลวาดอร์	42,914	162,666	354,238	45.92
2528	บราซิล	156,876	อิตาลี	52,705	มาเลเซีย	48,431	258,012	460,138	56.07
2529	บราซิล	204,750	กัมพูชา	97,280	มาเลเซีย	63,621	365,651	601,327	60.81
2530	มาเลเซีย	136,360	บังกลาเทศ	73,500	แคเมอรูน	41,736	251,596	527,569	47.69

ที่มา : กรมศุลกากร

ต่ำกว่าสองหมื่นตัน แต่การนำเข้าข้าวมาตรฐานนี้ของสิงคโปร์ก็เพื่อขายต่อไปยังประเทศอินโดนีเซีย (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2504) ซึ่งในการขายต่อไปยังประเทศที่สาม สิงคโปร์จำเป็นต้องพิจารณาถึงราคาข้าวด้วย สำหรับแหล่งอุปทานของข้าวมาตรฐานนี้ นอกจากไทยแล้วยังมีพม่าและสาธารณรัฐประชาชนจีน ดังนั้นเมื่อราคาข้าวมาตรฐานปานกลาง ชัยตัวสูงขึ้นในปี 2504 สิงคโปร์จึงลดปริมาณการนำเข้าข้าวไทยลงและหันไปนำเข้าข้าวพม่าเพิ่มขึ้นจนถึงปี 2506 ก็เกิดกรณีพิพาททางการเมืองกับอินโดนีเซียจึงงดการนำเข้าข้าวมาตรฐานนี้จากไทยไป 2 ปีระหว่างปีพ.ศ. 2507-2508 ต่อเมื่อสถานการณ์ดีขึ้นจึงได้หันมาสั่งซื้อข้าวจากไทยเพื่อการส่งออกอีกครั้งหนึ่งในปี 2509 เรื่อยมาจนกระทั่งปี 2521 เมื่อไทยได้ขยายตลาดของตนออกไปสู่ผู้บริโภครายใหญ่โดยตรงจึงลดปริมาณการนำเข้าลงและไม่อยู่ในอันดับผู้นำนำเข้าข้าวไทยที่สำคัญอีกเลย

ประเทศที่นำเข้าข้าวไทยมาตรฐานนี้ไปขายต่ออีกประเทศหนึ่งก็คือฮ่องกง แต่ปริมาณการนำเข้าของฮ่องกงโดยเฉลี่ยแล้วสูงกว่าสิงคโปร์ เพราะส่วนหนึ่งใช้บริโภคภายในประเทศด้วยอย่างไรก็ดีเมื่อไทยขยายตลาดออกไปหาผู้บริโภครายใหญ่โดยตรง ฮ่องกงก็ลดบทบาทลงเช่นเดียวกับสิงคโปร์และไม่อยู่ในอันดับผู้นำนำเข้าสำคัญอีกเลยตั้งแต่พ.ศ. 2518 จนถึงปัจจุบัน ถึงกระนั้นก็ตามประเทศไทยยังต้องอาศัยตลาดฮ่องกงเป็นตลาดที่ติดต่อยุโรปกับต่างประเทศ เพราะระบบข้อมูลทางการตลาดของฮ่องกงก้าวหน้ากว่าไทยมาก

ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างตลาดข้าวมาตรฐานนี้เริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ. 2522 เมื่อลูกค้าจากทวีปอื่น ๆ นอกเอเชียได้เพิ่มบทบาทของตนเองขึ้น โดยการนำเข้าข้าวไทยเป็นปริมาณที่สูงจนกลายเป็นผู้นำเข้าที่อยู่ในอันดับที่หนึ่งและสามซึ่งก็ได้แก่ประเทศบราซิลและทันซาเนียสำหรับประเทศบราซิลนั้นในอดีตเคยเป็นประเทศผู้ส่งออกข้าวรายหนึ่งของโลก แต่หลังจากหันไปส่งเสริมพืชอื่นเช่น น้ำตาลและกาแฟทำให้ภาวะการผลิตข้าวตกต่ำลงจึงต้องนำเข้าข้าวจากต่างประเทศตั้งแต่พ.ศ. 2518 และนำเข้ามากขึ้นตามลำดับ ยกเว้นบางปีที่ภาวะธรรมชาติดีจนผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นมากกว่าปกติเท่านั้นส่วนทันซาเนียเป็นประเทศในทวีปแอฟริกาที่หันมาซื้อข้าวจากประเทศไทยโดยตรงเนื่องจากพ่อค้าข้าวไทยได้เดินทางไปพบปะเจรจาเปิด

ตลาดอาฟริกาโดยให้เงื่อนไขในการซื้อข้าวที่ยืดหยุ่นขึ้น ซึ่งนอกจากประเทศทันซาเนียยังมีประเทศในอาฟริกาหันมานำเข้าข้าวจากไทยมากขึ้นในระยะหลังนี้ เช่น ประเทศเคนยา แคนเมรุน คองโก กาบอง โมแซมบิค และซาอีดร์ เป็นต้น

กล่าวได้ว่าในปัจจุบันตลาดข้าวมาตรฐานปานกลาง เป็นตลาดที่กว้างขวางไม่น้อย ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถเปรียบเทียบกับตลาดข้าวมาตรฐานสูงได้ แต่จำนวนประเทศผู้ซื้อตลอดจนปริมาณที่ซื้อก็มีแนวโน้มว่าจะเพิ่มจำนวนขึ้น ซึ่งก็นับว่าเป็นตลาดที่มีอนาคตแจ่มใสพอสมควร

4.3.3 ข้าวมาตรฐานต่ำ ตลาดข้าวมาตรฐานต่ำของไทยนับว่าเป็นตลาดที่มีผู้ซื้อน้อยรายมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างปีพ.ศ. 2500-2524 และผู้ที่เป็นลูกค้ารายใหญ่ที่สุดก็คือประเทศอินโดนีเซีย อันที่จริงแล้วประเทศอินโดนีเซียก็เป็นประเทศเกษตรกรรมที่มีการเพาะปลูกข้าวเป็นหลักประเทศหนึ่งในเอเชีย แต่เนื่องจากจำนวนพลเมืองที่มากมายประกอบกับการบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก ทำให้ผลผลิตข้าวที่ผลิตได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศจึงต้องนำเข้าข้าวเป็นประจำ ในช่วงเวลาก่อนที่การศึกษาคือระหว่างปี พ.ศ. 2493-2497อินโดนีเซียยังนำเข้าข้าวมาตรฐานสูงเป็นอัตราส่วนที่ค่อนข้างสูง โดยเฉลี่ยแล้วประมาณร้อยละ 25 ของปริมาณข้าวที่อินโดนีเซียนำเข้าทั้งหมด แต่ตั้งแต่ พ.ศ. 2498 เป็นต้นมา อินโดนีเซียก็หันมานำเข้าข้าวมาตรฐานปานกลางและมาตรฐานต่ำแทนโดยนำเข้าข้าวมาตรฐานสูงเพียงร้อยละ 2 เท่านั้น

อย่างไรก็ดีเนื่องจากอินโดนีเซียเป็นประเทศที่มีการปลูกข้าวเป็นหลัก ดังนั้นปริมาณการนำเข้าจึงขึ้นอยู่กับภาวะการผลิตข้าวภายในประเทศด้วย ซึ่งถ้าหากปีใดได้ผลผลิตดีก็จะนำเข้าน้อยลงแต่ถ้าหากปีใดประสบปัญหาภัยธรรมชาติผลผลิตตกต่ำลงก็จะนำเข้าเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นจากปัญหาความขาดแคลนเงินตราต่างประเทศที่จะใช้ในการพัฒนาประเทศทำให้ตั้งแต่พ.ศ. 2508 เป็นต้นมาอินโดนีเซียได้พยายามลดการนำเข้าข้าวลงเพื่อสงวนเงินตราต่างประเทศไว้ใช้ในการพัฒนาประเทศของตน ทั้งนี้รัฐบาลได้พยายามส่งเสริมและปรับปรุงกระบวนการผลิตข้าวให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตลอดจนมีการส่งเสริมให้ประชาชนบริโภค

ตารางที่ 4.5 ลำดับประเทศผู้จำหน่ายรายมาตรฐานสากลไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2530
หน่วย: เมตริกตัน

พ.ศ.	ลำดับที่ 1 ประเทศ	ปริมาณซื้อ	ลำดับที่ 2 ประเทศ	ปริมาณซื้อ	ลำดับที่ 3 ประเทศ	ปริมาณซื้อ	รวม	ยอดซื้อทั้งหมด	เท่ากับร้อยละ
2500	จีนไต้หวัน	175,856	ปากีสถาน	62,309	ศรีลังกา	44,886	283,051	293,816	96.34
2501	จีนไต้หวัน	114,606	ปากีสถาน	29,874	ฟิลิปปินส์	20,375	164,849	175,565	93.90
2502	จีนไต้หวัน	74,500	ฮ่องกง	3,895	จีน	1,502	79,897	81,388	98.17
2503	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	-	-	-	-
2504	จีนไต้หวัน	374,589	ฟิลิปปินส์	140,830	ศรีลังกา	62,176	577,595	588,748	98.11
2505	จีนไต้หวัน	265,975	ศรีลังกา	44,906	ญี่ปุ่น	24,609	335,490	338,635	99.07
2506	จีนไต้หวัน	337,685	ฟิลิปปินส์	71,156	ศรีลังกา	36,743	445,584	446,256	99.85
2507	จีนไต้หวัน	443,407	ฟิลิปปินส์	107,088	ศรีลังกา	30,426	580,921	603,799	96.21
2508	จีนไต้หวัน	82,798	เวียดนามใต้	50,240	ศรีลังกา	39,495	172,533	438,928	39.31
2509	จีนไต้หวัน	125,305	เวียดนามใต้	76,973	ลาว	8,627	210,905	340,581	61.93
2510	จีนไต้หวัน	152,721	ฟิลิปปินส์	99,610	เวียดนามใต้	59,625	311,956	369,916	84.33
2511	อินเดีย	154,197	จีนไต้หวัน	44,018	เวียดนามใต้	40,011	238,226	241,157	98.78
2512	จีนไต้หวัน	48,665	อินเดีย	9,700	ลาว	400	58,765	92,008	63.87
2513	จีนไต้หวัน	143,236	ฮ่องกง	1,100	เวียดนามใต้	766	145,102	146,216	99.24
2514	จีนไต้หวัน	98,256	กัมพูชา	13,873	แอฟริกาใต้	7,670	119,799	126,306	94.85
2515	จีนไต้หวัน	129,583	เนปาล	129,077	กัมพูชา	61,597	320,257	456,328	70.18
2516	จีนไต้หวัน	100,507	กัมพูชา	9,769	แอฟริกาใต้	8,323	118,599	126,502	93.75
2517	จีนไต้หวัน	95,099	ไต้หวัน	64,975	เคนยา	400	160,474	160,712	99.85
2518	เปรู	24,525	ศรีลังกา	6,819	โซมาเลีย	2,476	33,820	39,403	85.83
2519	จีนไต้หวัน	312,834	จีน	44,750	ศรีลังกา	33,834	391,418	419,057	93.40
2520	อินโดนีเซีย	688,534	กานา	22,821	โตโก	12,197	723,552	726,446	99.60
2521	อินโดนีเซีย	115,782	ลาว	21,450	กานา	6,050	143,282	150,925	94.94
2522	อินโดนีเซีย	404,308	จีน	71,652	รัสเซีย	36,099	512,059	540,632	94.71
2523	อินโดนีเซีย	390,437	รัสเซีย	29,199	คิวบา	17,304	436,940	468,195	93.32
2524	จีน	100,494	โรมาเนีย	40,000	จีนไต้หวัน	29,250	169,744	177,406	95.68
2525	จีน	100,500	แอลจีเรีย	23,143	โรมาเนีย	20,030	143,673	253,545	56.67
2526	อินเดีย	143,250	จีนไต้หวัน	131,451	กรีซ	45,000	319,701	430,132	74.33
2527	อินเดีย	215,559	จีน	89,884	บังคลาเทศ	66,380	371,823	657,472	56.55
2528	คิวบา	80,663	จีน	66,337	บังคลาเทศ	36,620	183,620	320,070	57.37
2529	จีน	200,058	เปรู	71,526	กรีซ	58,263	329,847	661,967	49.83
2530	จีน	238,622	ไอวอรีโคสต์	73,029	บังคลาเทศ	45,850	357,501	664,069	53.83

ที่มา : กรมศุลกากร

ธัญพืชอื่นที่ผลิตได้ในประเทศหรือที่มีราคาถูกกว่าข้าว เช่น ข้าวโพดและมันสำปะหลังแทนข้าวมากขึ้น ผลก็คือทำให้ปริมาณนำเข้าข้าวของอินโดนีเซียลดลงเหลือระดับโดยเฉลี่ยประมาณหนึ่งแสนตันจากที่เคยนำเข้าถึงสี่แสนกว่าตันในปี พ.ศ. 2507

อินโดนีเซียสามารถลดการนำเข้าข้าวลงได้จนกระทั่งปีพ.ศ. 2519 ก็ต้องกลับนำเข้าข้าวเป็นปริมาณมหาศาลอีกครั้งหนึ่งกว่าสามแสนตันเนื่องจากภาวะภัยธรรมชาติ และยังนำเข้าเป็นอันดับหนึ่งต่อเนื่องกันมาจนถึงพ.ศ. 2523 เพราะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการที่ราคาน้ำมันดิบดิบตัวสูงชันอย่างมากมาอยู่ในช่วงนี้ ถึงกระนั้นก็ตามรัฐบาลอินโดนีเซียไม่ค่อยเต็มใจนักกับการนำเข้าข้าวเป็นจำนวนมากมาย เช่นนี้จึงได้มีการพัฒนาปรับปรุงกระบวนการผลิตข้าวอย่างจริงจังซึ่งก็ได้ผลเป็นอย่างดีเพราะในปี 2524 อินโดนีเซียเริ่มนำเข้าข้าวน้อยลงตามลำดับและกลับสามารถส่งออกข้าวสู่ตลาดโลกได้ในปีพ.ศ. 2528 เป็นจำนวนกว่าสองแสนตัน

ถึงแม้ว่าไทยจะสูญเสียอินโดนีเซียไปจากตลาดข้าวมาตรฐานต่ำแต่ก็ได้ประเทศอื่น ๆ มาทดแทน โดยเฉพาะประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนซึ่งนำเข้าข้าวจากไทยมากขึ้นจนเป็นอันดับหนึ่งในปี พ.ศ. 2524 และนำเข้าเพิ่มขึ้นเป็นลำดับจนถึงระดับกว่าสองแสนตันในปี 2529 และ 2530 นอกจากนั้นประเทศในแถบลาตินอเมริกาแอฟริกา ก็เริ่มนำเข้าข้าวจากไทยเพิ่มขึ้นจนปริมาณการส่งออกในช่วง 4 ปีสุดท้ายของการศึกษา (2527-2530) ไม่ได้ตกต่ำลงจนน่าวิตกแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามปริมาณซื้อของลูกค้าที่สำคัญสามอันดับแรกต่อปริมาณส่งออกทั้งหมดไม่ได้สูง โด่งถึงกว่าร้อยละเก้าสิบเช่นในอดีตอีกต่อไป แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างของตลาดข้าวมาตรฐานต่ำเริ่มขยายตัวออกไปกว้างขวางขึ้นและไม่ผูกพันอยู่กับตลาดใดตลาดหนึ่งมากเกินไปอันจะส่งผลกระทบต่อปริมาณการส่งออกอย่างรุนแรงเมื่อผู้ซื้อหรือตลาดนั้นลดปริมาณการนำเข้าลงหรือดื้อซื้อในบางปี การกระจายตัวของลูกค้าในช่วงระยะหลังนี้ทำให้ภาวะการส่งออกข้าวมาตรฐานต่ำมีแนวโน้มที่มั่นคงกว่าในอดีตที่ผ่านมาถึงแม้จะยังไม่อยู่ในขั้นที่น่าพอใจนักก็ตาม

โดยสรุปแล้ว จากการศึกษาโครงสร้างการกระจุกตัวโดยวัดจากสัดส่วนของ ผู้ซื้อรายใหญ่ที่สุด 3 ราย พบว่าข้าวทุกมาตรฐานมีการกระจุกตัวลดลงจากอดีตมาก โดยเฉพาะข้าวมาตรฐานต่ำ แต่เมื่อพิจารณาจากช่วงสองปีสุดท้ายของการศึกษา (2529-2530) ข้าวมาตรฐานต่ำที่สุดมีอัตราการกระจุกตัวของผู้ซื้อรายสำคัญ 3 อันดับแรก

4.4 การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างตลาดข้าวด้วยวิธีการวัดค่าดัชนีความกระจุกตัวของตลาด (degree of concentration)

ถึงแม้ว่าการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของตลาดข้าวของไทยจากปริมาณและมูลค่าข้าวชาวส่งออกในระยะยาว ตลอดจนการจัดลำดับลูกค้ารายสำคัญของ ไทยจะ ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างตลาดบ้างแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถบ่งชี้ถึงลักษณะการกระจายตัวของลูกค้าทั้งหมด เพราะในบางปีแม้อัตราส่วนการนำเข้าของลูกค้ายสำคัญจะใกล้เคียงกันในแต่ละมาตรฐานหรือกับปีอื่น ๆ ก็ตาม แต่การกระจายตัวของลูกค้าอาจจะแตกต่างกันโดยที่วิธีวิเคราะห์ข้างต้นไม่สามารถแสดงให้เห็นได้

ดังนั้นวิธีการวิเคราะห์ลักษณะการกระจายตัวของลูกค้าข้าวไทยโดยอาศัย concentration index ของ Hirschman Herfindahl (1973) ซึ่งนำเอาปริมาณการซื้อของลูกค้าแต่ละรายและทุกรายมาศึกษาจึงเป็นวิธีการที่จะทำให้เห็นลักษณะการกระจายตัวของลูกค้าข้าวไทยในแต่ละระดับข้าวและในแต่ละปีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งสมการที่ใช้ในการวิเคราะห์ตามวิธีการนี้คือ

$$H = \sum_{i=1}^N (X_i/T)^2$$

โดยที่ N = จำนวนลูกค้าทั้งหมดของข้าวไทยในแต่ละระดับมาตรฐาน

X_i = ปริมาณการนำเข้าข้าวแต่ละมาตรฐานของลูกค้าจำนวน i

T = ปริมาณส่งออกของข้าวไทยแต่ละมาตรฐาน

ตารางที่ 4.6 คชพีวัดความมกระจุกตัวของลูกค้าชาวไทยในตลาดโลก
โดยแยกตามระดับมาตรฐานของ ชาว

พ.ศ.	ระดับ มาตรฐานสูง	ระดับ มาตรฐานปานกลาง	ระดับ มาตรฐานต่ำ
2500	0.1706	0.1644	0.3344
2505	0.2200	0.1344	0.6399
2510	0.2967	0.3642	0.2902
2515	0.3335	0.1647	0.2002
2516	0.2319	0.4842	0.6433
2517	0.1952	0.1330	0.5136
2518	0.3075	0.1559	0.4260
2519	0.2761	0.3544	0.5758
2520	0.1664	0.1568	0.8161
2521	0.1539	0.2398	0.6113
2522	0.1629	0.3622	0.6151
2523	0.1254	0.3767	0.7525
2524	0.2009	0.3320	0.4280
2525	0.1460	0.1888	0.3386
2526	0.1699	0.1798	0.2427
2527	0.1625	0.1258	0.2131
2528	0.1137	0.1863	0.1388
2529	0.0798	0.1894	0.1583
2530	0.1129	0.1241	0.1764

ที่มา : กรมศุลกากร (2500-2522)
กรมการค้าต่างประเทศ(2523-2530)

สำหรับค่า H (Hirschman - Herfindahl index) ที่คำนวณได้นั้นหากมีค่าเท่ากับ $1/N$ ก็แสดงว่าลูกค้าแต่ละรายมีปริมาณการนำเข้าหรือมีส่วนแบ่งในตลาดเท่า ๆ กัน และหากลูกค้ามีจำนวนมากตลอดจนปริมาณการนำเข้าข้าวของแต่ละรายมีปริมาณรายละ เล็ก น้อยแล้ว ค่าของดัชนีจะเข้าใกล้ 0 ซึ่งหมายถึงลูกค้ามีการกระจายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ไม่มีการกระจุกตัวอยู่ที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ถ้าหากมีการกระจุกตัวอยู่ที่ลูกค้ากลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยที่ลูกค้ากลุ่มนั้นเป็นผู้ที่มีการนำเข้าข้าวจากไทยเป็นจำนวนมากแล้วค่าของดัชนีจะมีค่ามากหรือเข้าใกล้ 1

สำหรับในทางปฏิบัตินั้น เนื่องจากผู้วิจัยได้พิจารณาเห็นว่าจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างตลาดข้าวไทยด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามที่ได้ดำเนินการมาแล้วแสดงให้เห็นว่าระหว่างช่วงปี 2500-2515 ความเปลี่ยนแปลงของลูกค้าข้าวไทยยังมีไม่มากนัก ดังนั้นในช่วงระหว่างปี 2500-2515 จึงได้แบ่งระยะเวลาการศึกษาออกเป็น 3 ช่วง โดยเริ่มหาค่าดัชนีของปี 2500 แล้วจึงเว้นระยะเวลาออกไป 4 ปีจากนั้นจึงหาค่าดัชนีของปี 2505 แล้วเว้นระยะเวลาออกไปอีก 4 ปีเช่นกันจึงดำเนินการหาค่าดัชนีของปี 2510 ส่วนช่วงสุดท้ายคือปี 2515 จากนั้นจึงเริ่มหาค่าดัชนีทุก ๆ ปีไปจนถึงปี 2530

4.4.1 การวิเคราะห์ค่าดัชนีความกระจุกตัวระหว่างปี พ.ศ. 2500-2515

4.4.1.1 ข้าวมาตรฐานสูง ในปีแรกที่ยกมาพิจารณาวิเคราะห์คือปี 2500 นั้นจำนวนลูกค้าที่ซื้อข้าวจากไทย (N) เท่ากับ 41 ราย โดยมีสิงคโปร์ มลายู และฮ่องกง เป็นลูกค้ารายสำคัญ แต่ในปีนี้มีปริมาณการซื้อของลูกค้าแต่ละรายมีจำนวนใกล้เคียงกัน ดังนั้น ถึงแม้ว่าผู้ซื้อรายสำคัญสามรายแรกจะมีปริมาณซื้อถึงร้อยละ 56.60 ของปริมาณส่งออกทั้งหมด ค่าดัชนีที่คำนวณได้ก็มีค่าเพียง 0.1706 เท่านั้นแสดงว่าการกระจายตัวของลูกค้าข้าวไทยในระยะนั้นยังกว้างขวางพอสมควร

ในปีต่อมาที่ทำการศึกษาคือ ปี 2505 ค่าดัชนีเริ่มสูงขึ้นไปเป็น 0.22 โดยมีจำนวนลูกค้าเท่ากับ 41 ราย แต่ปริมาณการนำเข้าข้าวจากไทยของลูกค้ารายสำคัญเริ่มเพิ่มจำนวนขึ้นดังนั้นอัตราความกระจุกตัวจึงมีแนวโน้มสูงขึ้นกว่าเดิม ซึ่งเมื่อพิจารณาจากค่าดัชนี

ในปีที่ทางการศึกษาต่อมาคือปี 2510 ค่าดัชนีความกระจุกตัวยิ่งสูงขึ้นไปอีกเป็น 0.2967 ในขณะที่จำนวนลูกค้าที่ซื้อข้าวจากไทยลดลงเหลือ 36 รายเพราะนอกจากฮ่องกง สิงคโปร์และมาเลเซีย เขียที่นำข้าวไทยเป็นจำนวนสม่ำเสมอแล้ว ลูกค้ารายอื่น ๆ ล้วนแต่ซื้อข้าวรายละเอียดเล็กน้อยเท่านั้นจึงแทบไม่มีบทบาทต่อการส่งออกข้าวของไทยเลย นอกจากนั้นปริมาณการส่งออกข้าวมาตรฐานสูงในปีนี้ก็ลดลงเป็นอันมากเหลือเพียงประมาณครึ่งหนึ่งของปริมาณที่เคยส่งออกได้ในปี 2500 เท่านั้น สำหรับในปีสุดท้ายของช่วงแรกนี้คือปี 2515 ค่าดัชนีความกระจุกตัวยิ่งสูงขึ้นกว่าปี 2510 ไปอีกเป็น 0.3335 และค่าดังกล่าวก็ชี้ให้เห็นว่าผู้ซื้อรายใหญ่มีเพียง 3 รายเท่านั้นและแต่ละรายจะมีส่วนแบ่งในตลาดส่งออกของไทยประมาณหนึ่งในสามซึ่งในลักษณะของตลาดก็เป็นเช่นนั้นจริง และในปีนี้จำนวนลูกค้าลดลงจากปี 2510 เป็น 38 รายก็ตาม แต่ละรายนอกจากสิงคโปร์ ฮ่องกงและมาเลเซีย เขียมีปริมาณการนำเข้าเล็กน้อยจึงแทบไม่มีผลต่อการส่งออกข้าวมาตรฐานสูงของไทยเลย

โดยสรุปแล้วในระหว่างช่วงปี 2500-2515 ตลาดข้าวมาตรฐานสูงของไทยมีแนวโน้มที่จะกระจุกตัวอยู่กับลูกค้าที่สำคัญเพียงสามรายเท่านั้นถึงแม้ว่าจะมีลูกค้ารายอื่น ๆ เป็นจำนวนไม่น้อยที่ซื้อข้าวจากไทยเช่นกัน แต่ปริมาณนำเข้าก็น้อยเกินไปจนไม่อาจแสดงถึงบทบาทในตลาดข้าวมาตรฐานนี้ได้

4.4.1.2 ข้าวมาตรฐานปานกลาง จากปีแรก (พ.ศ. 2500) ไปยังปีที่สอง (พ.ศ. 2505) ค่าดัชนีความกระจุกตัวของข้าวมาตรฐานปานกลางมีค่าลดลงจาก 0.1644 เหลือ 0.1344 ในขณะที่จำนวนลูกค้าก็ลดลงเช่นกันจาก 31 รายเหลือเพียง 25 ราย อันที่จริงเมื่อจำนวนลูกค้าลดลงลักษณะการกระจายตัวควรจะลดลงหรือค่าความกระจุกตัวมากขึ้น แต่เนื่องจากปริมาณการนำเข้าของลูกค้าข้าวมาตรฐานปานกลางในปี 2505 มีปริมาณใกล้เคียงกันจึงทำให้ค่าดัชนีความกระจุกตัวลดลง นอกจากนั้นหากพิจารณาถึงปริมาณการนำเข้าของลูกค้ารายสำคัญสามอันดับแรกระหว่างปี 2500 กับปี 2505 แล้ว อัตราส่วนของปริมาณนำเข้าลูกค้าสำคัญในปี 2500 จะสูงถึงร้อยละ 72.62 ของปริมาณส่งออกข้าวมาตรฐานปานกลางทั้งหมด ในขณะที่อัตราส่วนของปี 2505 เท่ากับร้อยละ 53.43 เท่านั้น อย่างไรก็ตามในปีที่สาม (2510) ค่าดัชนีกลับพุ่งสูงขึ้นไปถึง 0.3642 ซึ่งแสดงถึงความกระจุก

ตัวของลูกค้าค่อนข้างมากทีเดียว สาเหตุที่สำคัญก็คือปริมาณลูกค้าในปีนี้เหลือเพียง 11 ราย เท่านั้นและลูกค้ารายสำคัญก็มีเพียงฮ่องกง สิงคโปร์และอินโดนีเซียซึ่งปริมาณนำเข้าของลูกค้าสำคัญทั้งสามรายรวมกันแล้วมีอัตราส่วนถึงร้อยละ 91.07 ของปริมาณข้าวมาตรฐานปานกลางที่ส่งออกได้ในปีที่เดียว การที่ลูกค้าลดจำนวนลงก็เนื่องมาจากราคาข้าวที่สูงขึ้นไปกว่าร้อยละ 20 ของราคาในปี 2509 ทำให้ลูกค้าหันไปซื้อข้าวจากประเทศผู้ขายรายอื่นหรือข้าวมาตรฐานที่ต่ำลง อย่างไรก็ตามราคาข้าวที่ลดลงในปีต่อ ๆ มาทำให้ลูกค้าหันกลับมาซื้อข้าวจากไทยอีกครั้ง ทำให้ดัชนีความกระจุกตัวในปีที่ 4 ลดลงเหลือเพียง 0.1647 ในขณะที่จำนวนลูกค้าเพิ่มขึ้นเป็น 32 รายซึ่งเมื่อปริมาณนำเข้าของลูกค้ารายอื่น ๆ สูงขึ้นทำให้อัตราส่วนของปริมาณนำเข้าของลูกค้ารายสำคัญลดลงเหลือเพียงร้อยละ 54.88 เท่านั้น

จะเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลาตั้งแต่ช่วงปี 2500-2515 ถึงแม้ว่าลูกค้าสำคัญจะวนเวียนอยู่แต่ฮ่องกงและสิงคโปร์ แต่ดัชนีความกระจุกตัวของข้าวมาตรฐานกลางยังน้อยกว่าข้าวมาตรฐานสูง เพราะถึงแม้ว่าฮ่องกงและสิงคโปร์จะเป็นลูกค้ารายสำคัญก็ตาม แต่ปริมาณนำเข้าข้าวของประเทศทั้งสองไม่ได้ห่างจากลูกค้ารายอื่น ๆ มากมายนัก อย่างไรก็ตามมูลค่าการส่งออกของข้าวมาตรฐานนี้หากเทียบกับข้าวอีกสองมาตรฐานนั้นก็น้อยกว่ากันมาก ดังนั้นถึงแม้การกระจายตัวจะค่อนข้างดีก็ตามแต่บทบาทในการส่งออกก็ว่าน้อยที่สุดในบรรดาข้าวทั้งสามมาตรฐาน

4.4.1.3 ข้าวมาตรฐานต่ำ สำหรับข้าวมาตรฐานนี้ จำนวนลูกค้าที่นำเข้าข้าวแต่ละปีมีจำนวนน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับข้าวมาตรฐานอื่น ซึ่งในปีแรก (2500) จำนวนจำนวนลูกค้าที่ซื้อข้าวมาตรฐานต่ำจากไทยมีเพียง 20 รายเท่านั้น และเฉพาะประเทศอินโดนีเซียเพียงประเทศเดียวก็นำเข้าข้าวจากไทยถึงกว่าร้อยละ 59.8 ซึ่งถ้าหากนับรวมกับปากีสถานและศรีลังกาด้วยแล้วปริมาณนำเข้าของทั้งสามประเทศมีอัตราส่วนถึงร้อยละ 96.34 ของปริมาณส่งออกข้าวมาตรฐานต่ำของไทยทั้งหมด ดังนั้นค่าดัชนีความกระจุกตัวในปีแรกนี้จึงสูงถึง 0.3344 แสดงว่าตลาดข้าวมาตรฐานต่ำของไทยมีความผูกพันอย่างสูงกับลูกค้าเพียง

สามรายเท่านั้นและทั้งสามรายรวมกันแล้วก็เกือบจะครอบครองตลาดข้าวมาตรฐานต่ำของไทยทั้งหมด ซึ่งก็เป็นที่น่าสังเกตุว่าทั้งสามรายนี้ไม่อาจกำหนดราคาซื้อขายของข้าวที่ตนเองเป็นลูกค้ารายใหญ่ได้เลย

ในปีต่อมา (2505) ค่าดัชนีความกระจุกตัวยิ่งมากขึ้นเป็น 0.6399 สาเหตุที่สำคัญก็คือประการที่หนึ่งจำนวนลูกค้าของข้าวมาตรฐานต่ำในปีนั้นลดเหลือเพียง 12 รายเท่านั้น และประการที่สอง เนื่องจากอินโดนีเซียซึ่งเป็นลูกค้ารายใหญ่มีปริมาณนำเข้าข้าวจากไทยสูงโคงมากกว่าลูกค้ารายอื่น ๆ มาก เฉพาะอินโดนีเซียประเทศเดียวก็มีปริมาณนำเข้าเป็นอัตราส่วนถึงร้อยละ 78.5 จึงทำให้ค่าดัชนีชี้ให้เห็นถึงความกระจุกตัวของตลาดข้าวมาตรฐานต่ำที่ผูกพันอยู่กับลูกค้ารายใหญ่เพียงรายเดียวเกือบจะสองในสามของขนาดตลาดทั้งหมด

สำหรับปีที่สาม (2510) นั้น จำนวนลูกค้าลดลงอีกเหลือ 10 รายเท่านั้น แต่ถึงแม้ว่าจำนวนลูกค้าจะไม่มากนักค่าดัชนีความกระจุกตัวกลับมีค่าเพียง 0.2902 เนื่องจากลูกค้าที่เหลืออยู่ล้วนแต่เป็นลูกค้าประจำที่มีปริมาณนำเข้าข้าวจากไทยค่อนข้างสูงทั้งสิ้นดังนั้นค่าดัชนีจึงกลับต่ำกว่าปี 2505 ที่มีจำนวนลูกค้ามากกว่า อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่ช่วงปีที่ 4 (2515) ค่าดัชนีก็ยิ่งลดต่ำลงไปอีกเหลือเพียง 0.2002 โดยมีลูกค้าที่นำเข้าข้าวจากไทยทั้งสิ้นจำนวน 24 ราย ซึ่งใน 24 รายนั้นนอกจากผู้ซื้อรายสำคัญสามรายอันได้แก่ อินโดนีเซีย เนปาลและกัมพูชาแล้วยังมีผู้ซื้อรายอื่น ๆ อีกหลายรายที่มีปริมาณนำเข้าเกินกว่าหนึ่งหมื่นตันเช่น บราซิล สิงคโปร์ ออฟริกาตะวันออก เป็นต้นทำให้ลักษณะการกระจายตัวของลูกค้าในช่วงปีที่สี่ดีขึ้นกว่าช่วงปีสามเล็กน้อย

โดยสรุปแล้วอัตราการกระจุกตัวของข้าวมาตรฐานต่ำในช่วงแรกนี้ไม่แน่นอนนักเนื่องจากลูกค้าของข้าวมาตรฐานต่ำเป็นประเทศที่มีการปลูกข้าวเพื่อการบริโภคอยู่ด้วย ดังนั้นจึงมีการเข้าออกตลาดอยู่เกือบตลอดเวลาจะมียกเว้นก็เพียงประเทศอินโดนีเซียเท่านั้นเนื่องจากในช่วงเวลาที่ศึกษาอินโดนีเซียยังไม่สามารถเพิ่มผลผลิตให้พอเลี้ยงประชากรภายในประเทศได้ จึงต้องนำเข้าข้าวจากไทยอย่างสม่ำเสมอตลอดตั้งแต่ปี 2500-2515

4.4.2 การวิเคราะห์ค่าดัชนีความกระจุกตัวระหว่างปี พ.ศ. 2516-2530

4.4.2.1 ข้าวมาตรฐานสูง ในปี 2516 อันเป็นปีที่เกิดวิกฤตการณ์ข้าว เนื่องจากภาวะผลผลิตข้าวของโลกลดต่ำลงอย่างมาก และทำให้ราคาข้าวในตลาดโลกพุ่งสูงขึ้นอย่างมากมาช้านั้น ลูกค้าของข้าวมาตรฐานสูงยังคงใกล้เคียงกับปี 2515 คือมีจำนวน 35 รายลดลงจากปีก่อนเพียง 3 ราย แต่เป็นที่น่าเสียดายเพราะข้าวไทยส่งออกสู่ตลาดโลกได้เพียง 3 เดือนเท่านั้น รัฐบาลก็สั่งระงับการส่งออกโดยเด็ดขาด อย่างไรก็ตามก็ตีค่าดัชนีความกระจุกตัวมีค่าเพียง 0.2319 เนื่องจากปริมาณนำเข้าของลูกค้าที่สำคัญไม่สูงนักตลอดจนลูกค้าอีกหลายรายที่มีปริมาณการนำเข้าใกล้เคียงกันและถึงแม้ราคาข้าวจะพุ่งสูงขึ้นในปีต่อมาคือปี 2517 จำนวนลูกค้าข้าวมาตรฐานสูงกลับเพิ่มขึ้นอีกเป็น 54 ราย นอกจากนั้นปริมาณการนำเข้าของลูกค้าแต่ละรายยังใกล้เคียงกันเพราะราคาข้าวสูงขึ้นมากทำให้ลูกค้ารายสำคัญลดปริมาณการนำเข้าลงโดยหันไปซื้อข้าวมาตรฐานรองลงไปแทน ทำให้ค่าดัชนีของปีนี้มีค่าเพียง 0.1952

ปีพ.ศ. 2518 ซึ่งเป็นปีที่ประเทศไทยประสบกับภาวะการส่งออกข้าวที่ตกต่ำที่สุดนับแต่พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ถึงกระนั้นจำนวนลูกค้าของข้าวมาตรฐานสูงกลับไม่ได้ลดลงเลย เพราะมีจำนวนถึง 54 รายเท่ากับปี 2517 เพียงแต่ลูกค้าแต่ละรายโดยเฉพาะลูกค้ารายสำคัญลดปริมาณการนำเข้าลงค่อนข้างมาก สาเหตุเนื่องจากคู่แข่งในตลาดโลกต่างลดราคาข้าวเพื่อแข่งขันแย่งลูกค้ากัน ทำให้ลูกค้ามีโอกาสเลือกมากขึ้นว่าจะซื้อจากผู้ขายรายใด ผู้ขายรายใหญ่ เช่นไทยซึ่งปรับตัวไม่ทันภาวะการแข่งขันจึงต้องสูญเสียส่วนแบ่งตลาดให้กับคู่แข่งไปไม่น้อย ลูกค้าที่นำเข้าข้าวไทยค่อนข้างมากในปีนี้ก็ยังมีแต่ฮ่องกงและสิงคโปร์เท่านั้นซึ่งก็ลดปริมาณการนำเข้าจากปกติเช่นกันแต่ก็ทำให้ค่าดัชนีความกระจุกตัวในปีนี้ก็กลับสูงขึ้นเป็น 0.3075 เนื่องจากลูกค้าที่นำเข้าข้าวเป็นปริมาณมากมีเพียงไม่กี่รายเท่านั้น

เมื่อภาวะการค้าข้าวของไทยเริ่มกระเตื้องขึ้นในปี 2519 เพราะได้มีการเดินทางไปเปิดตลาดใหม่ ๆ ตลอดจนพบปะเจรจากับลูกค้าต่าง ๆ ของไทยโดยตรงยังต่างประเทศทำให้ปริมาณการส่งออกเพิ่มสูงขึ้น ถึงกระนั้นจำนวนลูกค้ากลับลดลงเหลือเพียง 43

รายในขณะที่ค่าดัชนีก็ลดลงด้วยเช่นกันเป็น 0.2761 หลังจากนั้นสถานการณ์ของข้าวไทยในตลาดโลกเริ่มดีขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะข้าวมาตรฐานสูงถึงแม้ว่าจำนวนลูกค้าจะไม่เพิ่มขึ้นก็ตาม ในระหว่างปีพ.ศ.2520-2526 จำนวนลูกค้าจะอยู่ในระหว่าง 34-45 รายส่วนค่าดัชนีมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0.1608 ซึ่งแสดงว่าการกระจายของลูกค้าในช่วงเวลานี้เริ่มกว้างขวางขึ้นเนื่องจากตลาดข้าวไทยขยายตัวออกไป ลูกค้าชาวจีนที่ซื้อรายละ เล็กเล็กละน้อย เริ่มลดลงในขณะที่ลูกค้าที่มีอยู่เป็นลูกค้าที่มีการนำเข้าเป็นปริมาณมากพอสมควรรวมทั้งจำนวนของลูกค้ารายสำคัญสำคัญเพิ่มมากขึ้น

ในปี 2527 ตลาดข้าวมาตรฐานสูงของไทยได้มีการขยายตัวออกไปอีกครั้ง เพราะพ่อค้าส่งออกของไทยเริ่มส่งเสริมการตลาดมากขึ้นทั้งในด้านการแสวงหาข้อมูลการตลาดตลอดจนมีการตั้งตัวแทนการค้าเพื่อติดต่อโดยตรงกับประเทศหรือทวีปที่มีปริมาณนำเข้าสูง ทำให้จำนวนลูกค้าข้าวมาตรฐานสูงเพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 58 รายในขณะที่ปริมาณการส่งออกเพิ่มสูงขึ้นไปถึงระดับ 4 ล้านเมตริกตันและค่าดัชนียังทรงตัวอยู่ที่ค่า 0.1325 แต่ผลจากการจากการส่งเสริมการตลาดในปีทำให้จำนวนลูกค้าในปี 2528 เพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 64 ราย และค่าดัชนีลดลงมาเหลือ 0.1137 และปีที่ค่าดัชนีของการกระจุกตัวค่าที่สุดก็คือปี 2529 เพราะมีค่าลดลงเหลือเพียง 0.0798 ในขณะที่ลูกค้าข้าวมีจำนวนสูงที่สุดนับแต่ปี 2500 เป็นต้นมากล่าวคือมีจำนวนถึง 72 ราย ซึ่งถึงแม้จะลดลงเล็กน้อยในปี 2530 คือเหลือเพียง 70 รายก็ถือว่าเป็นจำนวนลูกค้าที่มากพอสมควรในขณะที่ภาวะการแข่งขันในตลาดโลกยังสูงอยู่ สำหรับค่าดัชนีในปี 2530 มีค่าเพิ่มขึ้นเล็กน้อยโดยมีค่าเท่ากับ 0.1129

เมื่อพิจารณาค่าดัชนีความกระจุกตัวในระยะยาวตั้งแต่พ.ศ.2516 มาจนกระทั่ง พ.ศ.2530 เป็นที่น่าสังเกตว่าภายหลังจากพ.ศ. 2519 เป็นต้นมาค่าดัชนีไม่เคยสูงเกินกว่า 0.2 เลย (ยกเว้นปี 2524 ซึ่งเกิน 0.2 เพียงเล็กน้อย) แสดงให้เห็นถึงลักษณะของตลาดข้าวมาตรฐานสูงของไทยที่ขยายตัวกว้างขวางออกไป ตลอดจนจำนวนลูกค้าที่ซื้อข้าวอย่างสม่ำเสมอและมีปริมาณที่แน่นอนมีจำนวนมากขึ้น ทำให้ภาวะความผันผวนของการส่งออกข้าวลดลง ยิ่งเมื่อมีการขยายตลาดอีกครั้งในปีพ.ศ.2527 ก็ทำให้ตลาดข้าวของไทยกระจาย

ออกไปอีกรวมทั้งจำนวนลูกค้าก็เพิ่มตามไปด้วย นอกจากนั้นการผูกขาดของลูกค้ากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งก็ลดลงตามลำดับจึงนับว่าตลาดข้าวมาตรฐานสูงของไทยในปัจจุบันเป็นตลาดที่มั่นคงไม่น้อย

4.4.2.2 ข้าวมาตรฐานปานกลาง สำหรับข้าวมาตรฐานนี้ไม่ว่าจะเป็นจำนวนลูกค้าที่ซื้อข้าวแต่ละปีตลอดจนปริมาณข้าวทั้งหมดที่ลูกค้าซื้อไม่มีความแน่นอนอยู่เลย นับตั้งแต่ปี 2516 เป็นต้นมาซึ่งในปีนี้ลูกค้าที่ซื้อข้าวมีจำนวนเพียง 17 รายและเนื่องจากเป็นปีที่รัฐบาลระงับการส่งออกข้าวจึงทำให้มีการส่งมอบข้าวเฉพาะลูกค้ารายสำคัญ ๆ เท่านั้นค่าดัชนีจึงมีค่าความกระจุกตัวสูงถึง 0.4842 ในขณะที่ปีต่อมาราคาข้าวได้เพิ่มสูงขึ้นมาก ลูกค้าสำคัญบางรายจึงหันมานำเข้าข้าวมาตรฐานนี้เพิ่มขึ้นโดยลดปริมาณนำเข้าข้าวที่เคยซื้อลงและทำให้จำนวนลูกค้าเพิ่มขึ้นเป็น 35 รายรวมทั้งค่าดัชนีลดลงมาเหลือ 0.1330

สำหรับปี 2518 ซึ่งราคาและปริมาณส่งออกข้าวของประเทศลดลงเป็นอันมากนั้น จำนวนลูกค้าข้าวมาตรฐานปานกลางลดลงเหลือ 27 รายแต่เนื่องจากแต่ละรายนำเข้าเป็นจำนวนไม่มากนักจึงทำให้ค่าดัชนียังอยู่ในระดับ 0.1559 ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีการส่งเสริมการตลาดและทำให้ปริมาณการส่งออกข้าวมาตรฐานนี้ในปี 2519 เพิ่มขึ้นก็ตาม แต่ก็เป็นการเพิ่มขึ้นเฉพาะลูกค้ารายสำคัญเพียงสองสามรายเท่านั้น ซึ่งเมื่อลูกค้าเหล่านี้เพิ่มจำนวนสั่งซื้อขึ้นลักษณะของความกระจุกตัวของตลาดก็ตามมาและทำให้ค่าดัชนีในปี 2519 มีค่าถึง 0.3544

ปี 2520 เป็นปีที่ผู้ซื้อข้าวให้ความสนใจนำเข้าข้าวมาตรฐานปานกลางมากเป็นพิเศษ เนื่องจากราคาถูกกว่าข้าวมาตรฐานสูงมากและสูงกว่าข้าวมาตรฐานต่ำเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ลูกค้าในปีนี้จึงมีจำนวนถึง 42 รายตลอดจนปริมาณการนำเข้าของลูกค้าใกล้เคียงกันหลายราย ดัชนีความกระจุกตัวจึงมีค่าเพียง 1.568 อย่างไรก็ตามราคาข้าวมาตรฐานปานกลางกลับสูงขึ้นในปีต่อมาจำนวนลูกค้าจึงลดลงอีกครั้งเหลือเพียง 26 รายและลดลงอีกในปี 2522 เหลือแค่ 12 รายในขณะที่ค่าดัชนีเพิ่มจาก 0.2398 ในปี 2521 เป็น 0.3622 ในปี 2522 และถึงแม้ว่าในปี 2523-2524 จำนวนลูกค้าจะเพิ่มขึ้นเป็นสามสิบกว่ารายตลอดจนลูกค้ารายใหม่ ๆ เช่น บราซิลหรือทันซาเนียจะเพิ่มปริมาณนำเข้าขึ้นจนกลายเป็นลูกค้าที่สำคัญ

ก็ตาม ปริมาณนำเข้าของลูกค้ายรายสำคัญที่สูงมากจนเกิดภาวะการกระจุกตัวขึ้นอีก ดังนั้นค่าดัชนีของปี 2523 และ 2524 จึงใกล้เคียงกับปี 2522 กล่าวคือค่าดัชนีมีค่าเท่ากับ 0.3767 และ 0.3320 ตามลำดับ

ปี 2525 ราคาของข้าวมาตรฐานปานกลางเริ่มลดลง เนื่องจากข้าวมาตรฐานนี้มีคู่แข่งในตลาดโลกค่อนข้างมาก ราคาของข้าวมาตรฐานปานกลางโดยเฉลี่ยแล้วจะใกล้เคียงกับข้าวมาตรฐานต่ำและถูกกว่าข้าวมาตรฐานสูงมาก จำนวนลูกค้าจึงเพิ่มขึ้นตามลำดับและเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงปี 2528 แต่จำนวนลูกค้าที่เพิ่มขึ้นนี้ไม่ได้ทำให้ปริมาณส่งออกสูงขึ้นเนื่องจากจำนวนคู่แข่งในตลาดข้าวมาตรฐานนี้มีจำนวนมากดังได้กล่าวแล้ว ทำให้ลูกค้าบางรายมีการนำเข้าข้าวจากผู้ขายหลายรายพร้อมกัน อย่างไรก็ตามเนื่องจากปริมาณนำเข้าของลูกค้าในช่วงระหว่างปี 2525-2528 ใกล้เคียงกัน ค่าดัชนีความกระจุกตัวในช่วงนี้จึงใกล้เคียงกันด้วยซึ่ง โดยเฉลี่ยแล้วค่าดัชนีมีค่าเท่ากับ 0.1702 ซึ่งนับว่าลูกค้ามีการกระจายตัวดี

ในช่วงสองปีสุดท้าย (2529-2530) จำนวนลูกค้าของข้าวมาตรฐานปานกลางเริ่มลดลงแต่ปริมาณการส่งออกกลับสูงขึ้น เนื่องจากลูกค้าที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่แล้วเป็นลูกค้าที่นำเข้าข้าวไทยอย่างสม่ำเสมอตลอดมา จำนวนลูกค้าที่ลดลงจึงไม่ได้กระทบกระเทือนต่อปริมาณส่งออกแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามค่าดัชนีกลับมีแนวโน้มว่าการกระจุกตัวของลูกค้าลดลงเพราะมีค่าเพียง 0.1241 ในปี 2530

จะเห็นได้ว่าค่าดัชนีตลอดระยะเวลาตั้งแต่ปี 2516 จนถึงปี 2530 ของข้าวมาตรฐานปานกลางมีลักษณะขึ้น ๆ ลง ๆ ตลอดเวลา ทั้งนี้เนื่องจากลูกค้าสามารถเปลี่ยนแปลงลักษณะการนำเข้าได้หลายทางเช่น นำเข้าข้าวมาตรฐานอื่นของไทยแทนหรือหันไปนำเข้าจากประเทศผู้ส่งออกรายอื่น ๆ หรือประเทศที่มีการปลูกข้าวเองอาจจะงดการนำเข้าในบางปีไปเลย ถึงกระนั้นก็ดีในระยะหลังนี้ตลาดของข้าวมาตรฐานนี้ก็ยังมีลักษณะที่กระจายตัวมากขึ้นปริมาณการส่งออกก็มั่นคงขึ้นพอสมควร

4.4.2.3 ข้าวมาตรฐานต่ำ ในระหว่างปี พ.ศ. 2516-2523 เมื่ออินโดนีเซียยังเป็นเจ้าประจำในการนำเข้าข้าวมาตรฐานต่ำจากไทยนั้น ค่าดัชนีความกระจุกตัวของข้าวมาตรฐานนี้ไม่เคยต่ำกว่า 0.5 เลย จะมีเพียงปีเดียวเท่านั้นที่ค่าดัชนีนี้ลดลงเหลือ 0.426 คือปี 2518 ซึ่งปีนั้นเป็นปีที่อินโดนีเซียงดนำเข้าข้าวจากไทย การที่ค่าดัชนีความกระจุกตัวมีค่าสูงในระหว่างที่อินโดนีเซียมีการนำเข้าข้าวจากไทยก็เนื่องจากปริมาณที่อินโดนีเซียนำเข้ามีจำนวนสูงมากเมื่อเทียบกับผู้ซื้อรายอื่น ๆ และเฉพาะปริมาณข้าวที่อินโดนีเซียนำเข้ารายเดียวก็มีอัตราส่วนเกินกว่าครึ่งหนึ่งของปริมาณส่งออกข้าวมาตรฐานต่ำของไทยแล้วในบางปี เช่น พ.ศ. 2520 ซึ่งอินโดนีเซียต้องประสบกับภาวะภัยธรรมชาติจนผลผลิตข้าวภายในประเทศลดต่ำลงกว่าเดิมอย่างมากมายนั้น อินโดนีเซียต้องนำเข้าข้าวจากไทยถึง 688,534 เมตริกตัน ซึ่งเท่ากับร้อยละ 94.4 ของปริมาณส่งออกข้าวมาตรฐานต่ำทั้งหมดของไทยในปีนั้นและทำให้ค่าดัชนีความกระจุกตัวมีค่าสูงถึง 0.8161 จึงอาจกล่าวได้ว่าในระหว่างช่วงนี้ตลาดข้าวมาตรฐานต่ำอยู่ที่ประเทศอินโดนีเซียเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นปริมาณการส่งออกของข้าวมาตรฐานต่ำจะมากหรือน้อยในปีใดขึ้นอยู่กับภาวะการผลิตข้าว ตลอดจนนโยบายในการนำเข้าข้าวของอินโดนีเซีย

ในด้านรัฐบาลอินโดนีเซียเองก็ตระหนักถึงปัญหาความไม่พอเพียงของข้าวที่ใช้บริโภคภายในประเทศถึงกับพยายามรณรงค์ให้ประชาชนหันไปบริโภคธัญพืชอื่น ๆ แทนข้าว เช่น ข้าวโพดหรือมันสำปะหลัง รวมทั้งได้พยายามพัฒนาและส่งเสริมกระบวนการผลิตข้าวภายในประเทศให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แต่ในระหว่างช่วงปี 2516-2523 นั้นดูเหมือนว่าการพัฒนาส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตของอินโดนีเซียจะไม่จริงจังนักทั้ง ๆ ที่มีการนำเข้าข้าวพันธุ์ IR ซึ่งสามารถให้ผลผลิตต่อไร่สูงมาใช้ในการส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตด้วยก็ตาม และหากเปรียบเทียบกับประเทศฟิลิปปินส์ที่มีการพัฒนาเพิ่มผลผลิตข้าวในระยะเวลาไล่เรียงกันแล้วปรากฏว่าประเทศฟิลิปปินส์สามารถลดปริมาณการนำเข้าลงได้ตั้งแต่ พ.ศ. 2511 ปัจจัยประการหนึ่งซึ่งอาจจะ เป็นสาเหตุที่ทำให้การพัฒนาเพิ่มผลผลิตของอินโดนีเซียยึดเข้่ออกไปก็คือการที่น้ำมันดิบมีราคาสูงขึ้นไปอย่างมากและอินโดนีเซียเป็นประเทศที่มีการส่งออกน้ำมันดิบเป็นปริมาณไม่

น้อย จึงทำให้มีรายได้จากส่งออกเพิ่มสูงขึ้นและสามารถนำมาใช้ซื้อข้าวเข้ามาบริโภคได้โดยไม่กระทบกระเทือนต่องบประมาณในการพัฒนาประเทศทางอื่น ๆ มากนัก

แต่เมื่อราคาน้ำมันดิบในตลาดโลก เริ่มมีราคาต่ำลง เนื่องจากมีการเพิ่มกำลังผลิตตลอดจนมีการค้นพบแหล่งน้ำมันใหม่ ๆ ขึ้นอีกมากทำให้รายได้จากการส่งออกของอินโดนีเซียเริ่มประสบกับปัญหาซึ่งส่งผลกระทบต่อการใช้จ่ายของประเทศด้วย อินโดนีเซียจึงต้องกลับมาตรวจค้นเพื่อเพิ่มผลผลิตอย่างจริงจังในฤดูกาลปลูก 2523/24 ซึ่งก็ได้ผลดีพอสมควรเพราะปริมาณผลผลิตข้าวเพิ่มมากขึ้นจนสามารถลดปริมาณการนำเข้าข้าวลงได้กว่าร้อยละ 70 ในปี 2524

ผลจากความสำเร็จในการเพิ่มผลผลิตของอินโดนีเซียได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างตลาดข้าวมาตรฐานต่ำของไทยโดยตรง เพราะความผูกพันกับตลาดอินโดนีเซียมาตั้งแต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างไรก็ดีก็เป็นการกระตุ้นให้พ่อค้าส่งออกของไทยต้องค้นแสวงหาตลาดใหม่ ๆ มาเพิ่มเติมและทำให้โครงสร้างตลาดของข้าวมาตรฐานต่ำได้กระจายออกไปกว้างขวางยิ่งขึ้น อาทิเช่น ตลาดในกลุ่มประเทศสังคมนิยมตลอดจนตลาดในทวีปอเมริกาใต้และแอฟริกา และทำให้ค่าดัชนีความกระจุกตัวตั้งแต่ปีพ.ศ. 2525 เป็นต้นมามีค่าลดต่ำลงซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วมีค่าเท่ากับ 0.2113

โดยสรุปแล้วค่าดัชนีความกระจุกตัวของข้าวมาตรฐานต่ำเพียงจะมีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา หลังจากที่ผูกพันกับตลาดอินโดนีเซียมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานกว่า 40 ปี ถึงกระนั้นก็ตามโครงสร้างตลาดข้าวมาตรฐานต่ำนี้ยังไม่มั่นคงนักเนื่องจากมีความผูกพันอยู่กับประเทศผู้ซื้อซึ่งเป็นประเทศเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ เพราะประเทศเหล่านี้อาจจะลดหรืองดการนำเข้าข้าวจากต่างประเทศ หากการเพาะปลูกข้าวภายในประเทศได้ผลดี

4.4.3 การวิเคราะห์ดัชนีความกระจุกตัวของลูกค้าข้าวละมาตรฐานข้าว

เมื่อเปรียบเทียบค่าดัชนีความกระจุกตัวของลูกค้าข้าวละมาตรฐานตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2530 แล้ว จะเห็นได้ว่าอัตราความกระจุกตัวของลูกค้าข้าวมาตรฐานสูงมีน้อยที่สุด นอกจากนั้นค่าดัชนียังค่อนข้างสม่ำเสมออีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากตลาดของข้าวมาตรฐานนี้มีความกว้างขวางกว่าข้าวอีกสองมาตรฐานรวมทั้งจำนวนลูกค้าก็มากกว่า อีกทั้งการเข้าออกจากตลาดของลูกค้าก็มีสัดส่วนน้อยกว่าข้าวมาตรฐานปานกลางและมาตรฐานต่ำ ถึงแม้ว่าก่อน พ.ศ. 2518 จะผูกพันอยู่กับตลาดฮ่องกง สิงคโปร์และมาเลเซีย ซึ่งเป็นส่วนใหญ่ซึ่งทำให้ค่าดัชนีความกระจุกตัวมีค่าค่อนข้างสูงก็ตาม แต่หลังจากที่ได้มีการส่งเสริมและขยายตลาดออกไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกก็ทำให้จำนวนลูกค้าตลอดจนปริมาณสั่งซื้อเพิ่มสูงขึ้นนอกจากนั้นการเพิ่มปริมาณการนำเข้าของประเทศในแถบตะวันออกเฉียงและแอฟริกาที่ยังทำให้ตลาดข้าวมาตรฐานสูงกว้างขวางยิ่งขึ้นจนทำให้ค่าดัชนีมีค่าต่ำกว่า 0.1 ในปี พ.ศ. 2529 ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าตลาดของข้าวมาตรฐานสูงมีโครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นและมั่นคงขึ้นตามลำดับ

สำหรับข้าวมาตรฐานปานกลางนั้น เนื่องจากคู่แข่งในตลาดโลกมีหลากหลายกว่าข้าวมาตรฐานสูง ทำให้ตลาดไม่ได้ผูกพันกับลูกค้ารายหนึ่งรายใดหรือกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะ ลูกค้าอาจเข้ามาหรือออกไปจากตลาดได้เสมอ ดังนั้นตั้งแต่ พ.ศ. 2500 จนถึง พ.ศ. 2524 ดัชนีความกระจุกตัวของลูกค้าจึงขึ้น ๆ ลง ๆ ตลอดเวลา จนกระทั่งได้มีการส่งเสริมตลาดข้าวมาตรฐานนี้อย่างจริงจังในปี 2525 รวมทั้งราคาข้าวมาตรฐานนี้ก็เริ่มลดลงมาจนใกล้เคียงกับข้าวมาตรฐานต่ำ ทำให้ลูกค้าจากภูมิภาคอื่น ๆ นอกจากเอเชียหันมานำเข้ามากขึ้นและค่าดัชนีก็เริ่มลดลงตามลำดับ ในช่วงปีสุดท้ายของการศึกษา (2530) ค่าดัชนีความกระจุกตัวลดลงมาใกล้เคียงกับข้าวมาตรฐานสูงมากแสดงให้เห็นถึงการกระจายตัวของลูกค้าที่กว้างขวางขึ้นถึงแม้ว่าจำนวนลูกค้าจะน้อยกว่าข้าวมาตรฐานสูง เกือบครึ่งหนึ่งก็ตาม

ส่วนข้าวมาตรฐานต่ำนั้นเป็นข้าวที่มีอัตราการกระจุกตัวของลูกค้าสูงที่สุดและสูงมาโดยตลอดเนื่องจากตลาดเจ้าประจำที่นำเข้าสูงสุดก็คือ อินโดนีเซีย จนกระทั่งอินโดนีเซีย

เริ่มพัฒนาการปลูกข้าวของคนอย่างจริงจัง และสามารถลดปริมาณการนำเข้าลงอย่างได้ผลในปี 2524 จึงทำให้โครงสร้างตลาดข้าวมาตรฐานนี้เปลี่ยนแปลงไป อัตราความกระจุกตัวน้อยลงตามลำดับ ในขณะที่จำนวนลูกค้าเพิ่มมากขึ้นรวมทั้งปริมาณการนำเข้าของลูกค้าแต่ละรายก็ใกล้เคียงกัน การผูกขาดอยู่กับตลาดหนึ่งตลาดใดก็ลดลง ไปด้วยเช่นกัน

เมื่อย้อนไปดูค่าดัชนีความกระจุกตัวในปี พ.ศ. 2519 อันเป็นปีที่ประเทศไทยเริ่มส่งเสริมและเปิดตลาดข้าวของตนให้กว้างขวางยิ่งขึ้นเป็นปีแรกกับค่าดัชนีในปีสุดท้ายของการศึกษาก็จะเห็นถึงการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นของข้าวไทยทั้งสามมาตรฐาน เพราะการกระจายตัวของลูกค้าดีขึ้นกว่าในอดีตมาก และถ้าหากยังมีการพัฒนาตลาดข้าวของไทยอย่างไม่หยุดยั้ง เชื่อว่าปัญหาเรื่องตลาดจะไม่เป็นปัญหาใหญ่ของข้าวชาวไทยอีกต่อไป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า จากข้อมูลตั้งแต่ปีพ.ศ. 2516 ถึงปีพ.ศ. 2530 สมมุติฐานเกี่ยวกับการกระจายตัวของข้าวทั้งสามมาตรฐานดีขึ้นจริง

4.5. การวิเคราะห์อัตราและที่มาแห่งการเติบโตของข้าวไทย

จากการศึกษาโครงสร้างของตลาดข้าวไทยตามหัวข้อที่ผ่านมาพบว่าในระยะหลังหรือตั้งแต่พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา การส่งออกของข้าวไทยได้ขยายตัวออกไปอย่างต่อเนื่องถึงกระนั้นก็ดีก็ยังเป็นที่น่าสนใจว่าความเติบโตของข้าวไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าวมีสาเหตุมาจากปัจจัยอะไร เป็นปัจจัยภายในหรือปัจจัยภายนอก ซึ่งในการขยายตัวของสินค้าชนิดหนึ่งชนิดใดในตลาดโลกจะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับปัจจัยหลัก ๆ ดังนี้คือ

- ก. การขยายตัวของภาวะ เศรษฐกิจหรือการค้าของโลกโดยทั่ว ๆ ไป
- ข. อุปสงค์ที่มีต่อสินค้าชนิดนั้นมีการขยายตัวมากน้อยเพียงใด เพราะถ้าหากสินค้าที่ส่งออกเป็นสินค้าที่มีการขยายตัวของอุปสงค์สูงก็จะทำให้การเติบโตของการส่งออกเป็นไปอย่างรวดเร็ว
- ค. การกระจายสินค้าไปสู่ตลาดที่มีการขยายตัวทางการค้ามากน้อยเพียงใด หากตลาดนั้นมีการขยายตัวทางการค้าที่ดีก็จะส่งผลให้สินค้าที่ส่งไปขายยังตลาดนั้นขยายตัวตามไปด้วย
- ง. ความสามารถในการแข่งขันของประเทศผู้ส่งออกมีมากน้อยเพียงใด

การศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ อันจะส่งผลกระทบต่อภาวะการส่งออกสินค้าชนิดใดชนิดหนึ่งสามารถดำเนินการวิเคราะห์ได้โดยทฤษฎี constant market share analysis of export growth ของ E.E.Leaman and R.M.stern (1970) ซึ่งก็ได้จำแนกปัจจัยที่ทำให้ภาวะการค้าเปลี่ยนแปลงเป็น 4 ประการเช่นที่ได้กล่าวข้างต้น และตามทฤษฎีนี้ได้ตั้งสมมติฐานว่าการที่ประเทศหนึ่งประเทศใดจะส่งสินค้าชนิดใดออกไปยังตลาดโลกเพิ่มขึ้นหรือลดลงกว่าอัตราการขยายตัวของตลาดทั้งหมดก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้ง 4 ประการนี้

โมเดลของทฤษฎี constant market share คือ

$$V'_{..} - V_{..} = rV_{..} + \sum_i (r_i - r)V_i + \sum_i \sum_j (r_{ij} - r_i)V_{ij} + \sum_i \sum_j (V'_{ij} - V_{ij} - r_{ij}V_{ij})$$

(ก) (ข) (ค) (ง)

และแต่ละเทอมในสมการมีความหมายดังนี้ คือ

$rV_{..}$ = อัตราการขยายตัวของข้าวไทยตามภาวะการขยายตัวของตลาดโลก

$\sum_i (r_i - r)V_i$ = ความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากอุปสงค์ที่มีต่อสินค้าข้าวไทยโดยเฉพาะ

$\sum_i \sum_j (r_{ij} - r_i)V_{ij}$ = ความเปลี่ยนแปลงของตลาดที่นำเข้าข้าวไทยมีการขยายตัวมากขึ้นหรือน้อยลง อันแสดงถึงการกระจายตัวของข้าวไทยว่าอยู่ในตลาดที่มีอำนาจซื้อมากน้อยเพียงใด

$\sum_i \sum_j (V'_{ij} - V_{ij} - r_{ij}V_{ij})$ = ความสามารถในการแข่งขันของข้าวไทยในตลาดโลกเพิ่มขึ้นหรือลดลงประการใด

ค่าที่คำนวณได้จากแต่ละ เทอมของสมการจะน่าเทียบเป็นอัตราร้อยละจากความเปลี่ยนแปลงของการค้าข้าวไทย ($V'_{i,t} - V_{i,t}$) ว่าปัจจัยแต่ละตัวมีส่วนเล็กน้อยเพียงใดในการเปลี่ยนแปลงของการส่งออกข้าวไทย

อย่างไรก็ดี เนื่องจากข้อมูลที่จะนำมาใช้ในสมการ constant market share ค่อนข้างจำกัด เพราะสมการนี้ต้องการข้อมูลที่แสดงถึงมูลค่าการค้าข้าวประเภทเดียวกับข้าว - ไทยในแต่ละตลาดทุกตลาดในโลก ซึ่งจากการค้นคว้าข้อมูลพบว่าข้อมูลของ UN/FAO (CCP: RI 87/2, CCP: RI 88/3) ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการค้าข้าวชนิดเดียวกับข้าวไทยในตลาดต่าง ๆ ไว้พอสมควร ถึงกระนั้นการจำแนกประเภทข้าวของ UN-FAO มีความแตกต่างจากการวิจัยนี้อยู่บ้าง เนื่องจาก UN-FAO มีการจำแนกข้าวออกเป็นสองมาตรฐานเท่านั้นได้แก่ ข้าวมาตรฐานสูง (high quality) และข้าวมาตรฐานต่ำ (low quality) ในส่วนของข้าวมาตรฐานสูงยังได้แบ่งออกเป็นข้าวเมล็ดยาว (long grain) และข้าวเมล็ดกลางและสั้น (medium and round)

ดังนั้นเพื่อให้การนำเอาข้อมูลดังกล่าวมาใช้ให้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้พอสมควรจึงได้มีข้อกำหนดบางประการคือ

1. ใช้เฉพาะข้อมูลของข้าวเมล็ดยาว (long grain) ซึ่งแบ่งออกเป็นสองมาตรฐาน มาตรฐานสูงคือข้าวชนิด 20% ขึ้นไปซึ่งรวมทั้งข้าวหนึ่งด้วย ส่วนข้าวมาตรฐานต่ำคือข้าวชนิด 20% ลงไปซึ่งก็รวมทั้งปลายข้าวด้วยเช่นกัน ดังนั้น i ในที่นี้จึงเท่ากับ 2

2. เนื่องจากข้อมูลที่จะนำมาใช้เป็นปริมาณการค้าข้าวประเภทเดียวกับไทยในตลาดต่าง ๆ แต่สมการ CMS ต้องการข้อมูลค่าในการซื้อขาย ดังนั้นจึงคำนวณหามูลค่าการ

ซื้อขายโดยใช้ราคาเฉลี่ยของข้าวทุกชนิดในมาตรฐานเดียวกันเพื่อคูณกับปริมาณการค้า ซึ่งราคาเฉลี่ยนี้ได้ทำการถ่วงน้ำหนัก (weighted average price) เสียก่อนโดยใช้แบบแผนของน้ำหนักเช่นเดียวกับที่ FAO. ใช้ในการคำนวณหาดัชนีราคาข้าวแต่ละมาตรฐาน

3. ด้วยความจำกัดของข้อมูลที่แยกมาตรฐานข้าวที่ซื้อขายกันในตลาดโลก จึงต้องใช้ระยะเวลาในช่วงที่ 1 เป็นพ.ศ. 2525 และช่วงที่ 2 เป็นพ.ศ. 2527 ซึ่งเป็นช่วงที่ข้าวไทยกำลังมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นในตลาดโลก

4. ตลาดของข้าวไทยใช้หลักการตามที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 ข้อ 2.2.1.3 ดังนั้น j จึงเท่ากับ 6

5.1 ผลการศึกษา

จากการคำนวณค่าต่าง ๆ ในสมการ constant market share analysis ปรากฏผลดังนี้คือ

(หน่วย: พันดอลลาร์สหรัฐ)

มูลค่าการส่งออกของข้าวไทยในปี 2527	1,045,999	
มูลค่าการส่งออกของข้าวไทยในปี 2525	<u>846,360</u>	
การขยายตัวของการส่งออก ($V' - V$)	<u>199,639</u>	= 100%

ในการขยายตัวของการส่งออกข้าวไทยขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้คือ

1. ขึ้นกับการขยายตัวของการค้าข้าวของโลก 59,753 = 29.93%

$$\left(\sum_{i=1}^2 rV_i . \right)$$

i = 1

ตารางที่ 4.7 การวิเคราะห์ที่ทำการขยายตัวของข้าวไทยด้วย constant markeshare analysis

market	Actual World Export		Actual Thai Export		(r _j)	(r _j V _j)	(rV _j)	$(\sum_i r_{ij}V_{ij})$
	1982	1984	1982 (V _j)	1984 (V' _j)				
Africa	818,559	837,398	304,830	337,644	0.0230	7,016	21,521	11,869
Dev.NE	586,517	668,020	164,613	206,826	0.1390	22,875	11,622	5,317
Dev.FE	480,863	771,720	252,618	356,746	0.6049	152,800	17,835	122,165
CPA.	183,357	118,070	58,728	30,104	-0.3561	(20,911)	4,146	(17,864)
EEC.	150,328	129,730	20,430	44,204	-0.1370	(2,799)	1,442	(3,374)
Others	583,636	454,868	45,141	70,475	-0.1930	(8,711)	3,187	(3,870)
Total	2,783,260	2,979,806	846,360	1,045,999	0.0706	150,269	59,753	114,242
					(r)			$(\sum_j r_{ij}V_{ij})$

commodity	Actual World Export		Actual Thai Export		(r _i)	(r _i V _i)	(rV _i)	$(\sum_j r_{ij}V_{ij})$
	1982	1984	1982 (V _i)	1984 (V' _i)				
high qual	2,160,424	2,095,916	686,178	688,779	-0.0299	(20,489)	48,444	82,740
low qual	622,836	883,890	160,182	357,220	0.4191	67,138	11,309	31,502
Total	2,783,260	2,979,806	846,360	1,045,999	0.0706	46,650	59,753	114,242
					(r)			$(\sum_i r_{ij}V_{ij})$

ที่มา : F.A.O. (CCP:RI 87/2 , 88/3)
 D.Miyake : SGS Far East Limited
 กรมศุลกากร

2. การที่ตัวสินค้าข้าวไทยเอง เป็นสินค้าที่ตลาดมีความต้องการ

$$\left(\sum_{i=1}^2 r_i V_i - \sum_{i=1}^2 r V_i \right) \quad -13,103 \quad = -6.56\%$$

3. การกระจายข้าวสู่ตลาดที่กำลังมีการขยายตัว $67,592 = 33.86\%$

$$\left(\sum_{i=1}^2 \sum_{j=1}^6 r_{ij} V_{ij} - \sum_{i=1}^2 r V_i \right)$$

4. ความสามารถในการแข่งขันของข้าวไทยในตลาดโลก $85,397 = 42.77\%$

$$\left(\sum_{i=1}^2 \sum_{j=1}^6 V'_{ij} - \sum_{i=1}^2 \sum_{j=1}^6 V_{ij} - \sum_{i=1}^2 \sum_{j=1}^6 r_{ij} V_{ij} \right)$$

สำหรับค่าอัตราส่วนร้อยละของปัจจัยต่าง ๆ ทั้ง 4 ข้อที่มีผลต่อการขยายตัวในการค้าข้าวไทยอธิบายได้ดังนี้คือ

4.5.1 ผลจากการขยายตัวของการค้าข้าวของโลก ซึ่งเท่ากับร้อยละ 29.93 ถือว่าปัจจัยข้อนี้มีส่วนในการขยายตัวของการค้าข้าวของไทยพอสมควร ทั้งนี้เนื่องจากในระหว่างช่วงปี 2525-2527 ราคาน้ำมันดิบในตลาดโลกมีแนวโน้มลดต่ำลง ภาวะเศรษฐกิจโลกดีขึ้นทำให้ประเทศต่าง ๆ มีการซื้อขายสินค้าต่าง ๆ มากขึ้น ตลาดข้าวจึงขยายตัวออกไปด้วย และเมื่อมีการซื้อขายข้าวกันในตลาดโลกเพิ่มขึ้น ประเทศไทยในฐานะผู้นำในการส่งออกข้าวจึงย่อมได้รับผลประโยชน์จากการขยายตัวของภาวะการค้าข้าวในโลกไม่น้อย

4.5.2 ผลจากตัวสินค้าข้าวไทยเอง ซึ่งค่าของปัจจัยตัวนี้มีค่าติดลบ ซึ่งหมายถึงการกระจุกตัวของประเภทของข้าวที่ไทยส่งออกเป็นส่วนใหญ่ นั่น เป็นประเภทที่มีการขยายตัวน้อย หรืออีกนัยหนึ่งแสดงว่าอัตราการขยายตัวของอุปสงค์ของข้าวมาตรฐานที่ไทยขายมาก ขยายตัวต่ำกว่าอัตราการขยายตัวของการค้าข้าวของโลก อย่างไรก็ตามค่านี้มีค่าติดลบเพียงร้อยละ 6.56 จึงเป็นการถดถอยลงเล็กน้อยในความสัมพันธ์ของตัวสินค้าข้าวไทย

4.5.3 ผลจากการกระจายสินค้าสู่ตลาด สำหรับปัจจัยข้อนี้มีอัตราส่วนถึงร้อยละ 33.86 แสดงว่าตลาดต่าง ๆ ที่นำเข้าข้าวไทยมีการขยายตัวแทบทั้งสิ้นและล้วนแต่มีการขยายตัวที่มีอัตราเพิ่มขึ้นไม่น้อยซึ่งจากตารางที่ 4.7 แสดงให้เห็นว่าตลาดของข้าวไทยโดยเฉพาะตลาดตะวันออกไกลและตะวันออกไกลมีอัตรานำเข้าข้าวไทยเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 25 และ 41 ตามลำดับ ซึ่งก็คงมีแต่ตลาดประเทศสังคมนิยมอันมีประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นตลาดประจำที่มีมูลค่าการนำเข้าลดลง ดังนั้นตลาดของข้าวไทยซึ่งล้วนมีการขยายตัวจึงส่งผลให้มูลค่าส่งออกของข้าวไทยเพิ่มสูงขึ้น

4.5.4 ผลจากการแข่งขันของข้าวไทย ดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อก่อน ๆ ว่าองค์การที่เกี่ยวข้องกับการส่งออกโดยเฉพาะพ่อค้าข้าวไทยได้มีการต่อสู้และแข่งขันแย่งชิงตลาดกันอย่างเข้มข้น มีการปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิตลดต้นทุนเอากลยุทธและกระบวนการทางการตลาดใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในการส่งข้าวออกต่างประเทศอย่างเต็มที่ไม่ว่าจะเป็นด้านการหาข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับการส่งออกหรือการส่งตัวแทนตลอดจนตั้งตัวแทนในตลาดที่กำลังขยายตัว จึงทำให้ค่าของปัจจัยข้อนี้สูงถึงร้อยละ 42.77 ซึ่งนับว่าการแข่งขันของข้าวไทยเป็นปัจจัยที่มีส่วนอย่างยิ่งในการสนับสนุนให้การส่งออกข้าวไทยได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ดีปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงการส่งออกของประเทศหนึ่ง ๆ นั้นยังมีอีกหลายประการเช่น รสนิยมของผู้บริโภคในประเทศที่นำเข้าสินค้า นโยบายการค้าของประเทศผู้ส่งออกและผู้นำเข้าตลอดจนภาวะเศรษฐกิจของผู้นำเข้าเอง แต่ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่แยกย่อยออกไปในแต่ละตลาดซึ่งเป็นเรื่องที่ซับซ้อนขึ้นและจำเป็นที่จะต้องศึกษาเป็นตลาด ๆ ไป การศึกษาถึงปัจจัยหลักทั้งสี่ประการนี้จึงน่าที่จะชี้ให้เห็นที่มาแห่งการเติบโตของข้าวไทยได้พอสมควร